

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

TÜRKİYE`NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Murat KÖYLÜ*

ÖZET: Musul Sorunu, 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile Türk ve Dünya kamuoyunda gündeme gelmiştir. Bununla birlikte önemini ve güncelliğini kaybetmeden günümüze kadar gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003'te Irak'ı işgali bunun göstergesi olmuştur. Esasen Musul, uluslararası hukuka aykırı olarak işgal edilmesine rağmen, bu vilâyetin kültürel, tarihî, coğrafi, siyasî ve askerî özellikleri, Türkiye ile olan bağına hem ortaya koymuş hem de güçlendirmiştir. Ne var ki İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Amerika gibi dünya devletlerinin Musul üzerindeki emelleri, Musul'un Türkiye'ye bırakılmasına izin verilmeyecek kadar önemli olmuştur. Rekabeti kazanan İngiltere, dünya kamuoyunu da etkileyerek bütün siyasî platformlarda üstünlüğü ele geçirmiştir. Böylelikle Musul'a sahip olmuştur. Resmî olarak Türkiye, Ankara Antlaşması ile Musul'un İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılmasını kabul etmiştir. Fakat Irak Türklerinin durumu vesilesiyle her zaman Irak ile ilişkilerini sürdürmüştür. Irak'ın sahip olduğu petrol kaynakları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de rekabet kaynağı olmuştur. Zira 1990–1991 ve 2003 krizleri bunu doğrulamıştır. Suriye'de başlayan iç savaş ve Irak'ta ki otorite boşluğu DEAŞ (İŞİD-Irak-Şam İslam Devleti) gibi illegal yapılanmaların Musul'u işgali ve sonrasındaki gelişmeler, sorunu uluslararası boyutunu değiştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik konumu dolayısıyla olaylardan etkilenmiştir. Çalışmanın amacı; Siyasi Tarih sürecinde Türkiye'nin geçmişten günümüze Musul sorununu mevcut bölgesel aktörler ve uluslararası perspektif açısından incelenerek, gelecekte alacağı pozisyonu hakkında öngörü geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: *Musul sorunu, Türkiye, Uluslararası Perspektif*

Jel Sınıflandırması: B30

ANALYSIS OF TURKEY'S MOSUL POSITION IN TERMS OF INTERNATIONAL PERSPECTIVES

ABSTRACT: Mosul Question has become a current issue in Turk and International public opinion by Mondros Armistice. However it has still maintained its existence without losing its importance and currency. The occupation of Iraq in 2003 by United States is an indication of this issue. Although Mosul is occupied against international law, the culturel, historical, geographic, political and military properties of this province made the relationship with Turkey stronger. Unfortunately the aims of world states like England, France, Germany, Russia and America on Mosul, is a great importance that Mosul can't be allowed to leave to Turkey alone. England who winse the competition first affected the international public opinion. And then got hold of superiority in all political platforms. So it acquired Mosul. Turkey allowed to leave off Mosul to Irak that under mandate of Britain with Ankara Treaty. But Turkey always perpetuate its relation with Iraq because of Turks who live in. The petrol sources of Iraq is an origin for competition now as it was in the past. 1990–1991 and 2003 Crisis has confirmed this competition. The civil war that started in Syria and the void of authority in Iraq changed the international dimension of the problem of the developments in the invasion of Mosul and its subsequent developments such as illegal structures such as DAESH (ISIS- The Islamic State of Iraq and al Sham). Therefore, Turkey has been affected by these events because of its geopolitical and geostrategical position. Purpose of the study; In the process of political history, Turkey will examine the past, present and future problems of Mosul in terms of current regional actors and international perspectives.

KeyWords: *Mosul Question, Turkey, International Perspectives.*

Jel Classification: B30

* *Yrd. Doç. Dr. Toros Üniversitesi İ.İ.S.B.F., murat.koylu@toros.edu.tr*

GİRİŞ

Musul-Kerkük ve Süleymaniye bölgelerini içine alan coğrafya, Sümerler tarafından yazının icadından bu yana köklü bir tarihi birikime sahip olduğu gibi, tarihte çeşitli toplumların mücadelesine sahne olmuş, pek çok etnik unsuru bünyesinde barındırmıştır. Türklerin Musul-Kerkük coğrafyası ile ilk tanışmaları Abbasi Halifeliği dönemine rastlamaktadır. Abbasî ordularında görev alan Türkler önceleri Bağdat yakınlarında kurulan ordugâhlara yerleştirilmişler Abbasi ordusunun belkemiğini teşkil etmişlerdir. Türkler için kurulan Samarra şehri zamanla genişlemiş sayıca büyük bir yekûna ulaşan Türkler Abbasi ordusunda olduğu kadar siyasi teşkilatta da etkin bir konuma yükselmişlerdir. Abbasi Devletinde IX. Yüzyılda vali olarak görevlendirilen pek çok Türk soylu idareciye rastlanır. Abbasilerin uç bölgesi tabir ettikleri sınır boyu valileri genellikle Türklerden seçilmişlerdir. Musul'da bu dönemde Türk valiler tarafından idare edilen bölgeler arasında yer almaktadır.

X. Yüzyılda kitleler halinde Orta Asya'dan yakın doğuya yönelik olarak gerçekleştirilen Türk göçlerinin bir bölümü Musul-Kerkük coğrafyasında yurt tutmuşlar, burada nüfus yoğunluğunu oluşturmuşlardır. Bu düşünceden hareketle Musul-Kerkük bölgesinin Anadolu'dan önce Türk topluluklarının vatan edindikleri sonucunu çıkarabiliriz. Anadolu'nun fethinden önceki dönemde Orta Asya'dan yakın doğuya yönelik Türk göçleri karşısında Abbasi halifeleri bunları Kuzey Irak kesimine yerleştirdiler. Bölgeye daha hâkim olan Kürt gruplarına göre Türkler kısa sürede hâkim unsur olmuşlardır. Zamanla çeşitli sosyal ve tarihi nedenler bölgedeki Türkmenlerin Kürtleşmesine de sebep olmuştur. Nitekim Osmanlı döneminde, XV-XVI. Yüzyıllarda cereyan eden Safevi-Osmanlı mücadelesinde pek çok Alevi-Türkmen grubu kendilerini Kürt olarak tanımlamak durumunda kalmıştır.

Osmanlı idaresinin son yüz yılında Musul vilayeti 91.000 km² arazi üzerinde 200.000'in üzerinde nüfus barındıran bir yöreydi. Musul vilayetinin coğrafi, stratejik ve iktisadi konumu itibarıyla, komşu ülkeler için önemli bir mevkide bulunması, tarih boyunca bölge üzerinde büyük devletlerin siyasi ve askeri çekişmelerine yol açmış ve bu çekişmelerine yol açmış ve bu çekişmelerin etkisi toplumun sosyal ve inanç yapısına açık bir şekilde yansımıştır.

Emperyalist Avrupa ülkeleri petrol kaynaklarına sahip olmak amacıyla bölgeye yönelik politikalarını uygularken, her zaman etnik kimlikleri ön plana çıkarmaya gayret göstermişlerdir. Batılı devletlerin oryantalistleri bölgede uzun yıllar hâkim unsur olarak kalmış bulunan Türkleri bir kenara iterek, Kürtlerin, Arapların, Süryani, Keldani ve Asurilerle Nasturiliğin koruyuculuğuna soyunmuşlardır. Hatta bölgedeki faaliyetleri sırasında devlet merkezlerine yazdıkları raporlarda neredeyse Musul vilayetinde Türklerin Varlığından hiç söz etmemişlerdir. Öyle ki, bazı oryantalist çevrelerce bu sırada Kürtlere duyulan bir ilgi hayranlık derecesine ulaştığı gibi, Kürtlerin proto-Avrupalılar olduğu fikrinin işlenmesine de yo açacaktır. Bu düşünceden hareketle, bu sırada Batı'da araştırma enstitüleri dahi kurulmuştur.

Büyük devletler, yukarıda belirtildiği üzere sadece gayri Müslim unsurlarla değil, Arap ve Kürt aşiretleri ve diğer gruplarla da ilgilenmişlerdir. Özellikle Hristiyan inancına sahip Nasturi ve Maruni topluluklar yanında kendilerine yakın gördükleri, Keldani, Asuri ve Yezidilerle de politik yakınlık kurmuşlardır.

Böylece Osmanlı Devletinin egemenliğinde bulunan Orta Doğu coğrafyası yakın bir gelecekte, petrol kaynaklarına sahip olmak isteyen devletlerarasında çıkar kavgalarının en şiddetli noktaya ulaştığı bir kurtlar sofrası olacaktır.

1926 Ankara Antlaşmasıyla Misak-ı Milli sınırları dışına bırakılmak zorunda kalınan Musul Vilayeti tarihi ve kültürel kimliği kadar siyasi ve ekonomik özellikleri ile Anadolu'nun gözden ırak tutamayacağı bir yerdir. Uluslararası hukukun katli pahasına Musul vilayetini ele geçiren İngiltere ve onun siyasi müttefiki-ortağı ABD Ortadoğu politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir.

Böylesine girift siyasetin ve ekonomik rekabetin yoğunlaştığı Musul-Kerkük bölgesi dün olduğu kadar bugün de özelliğini korumaktadır. Türkiye bir taraftan tarihi ve kültürel yakınlığı olan genelde Ortadoğu özelde Kuzey Irak (Musul-Kerkük) üzerinde sürdürülen politikalara hem askeri hem siyasi hem de ekonomik ve kültürel yönden ilgisiz kalması mümkün değildir. Son olarak 2004 yılı mart ayında Irak'ı işgal eden ABD Irak'ın kuzeyinde otonom bir Kürt bölgesini(Körfez savaşı sonrası oluşturulan 36.paralel üzerindeki Irak toprakları) Türkiye'nin güney sınırlarında inşa edilmiştir. Bölgenin tamamen Kürtlerden oluşması yönünde geliştirilen politikalar başta güvelik sorunu olmak üzere Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları dışında kalmış eski vatandaşlarının hukukunu koruma yönünde tarihten gelen manevi bir yükümlülüğü hatırlatmaktadır.

Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliğini de içine alan sıcak çatışmaların her gün yaşandığı Irak'taki dengelerin önemli olduğu bir ortamda geleceğin sıhhatli politikaların üretilmesi ile şekilleneceği muhakkaktır.

1.1. İngiltere'nin Musul'u İşgali

Birinci Dünya Savaşı'nın genelde Ortadoğu, özelde Musul ile ilgili yönü, bu bölgelere Almanya'nın mı, yoksa İngiltere'nin mi egemen olacağı olmuştur (Aybars, 1996:521). Fakat savaşın sonlarına doğru İngiltere'nin ağırlığı belli olmuştur. Bu suretle Türklerle mütareke imzalanmadan Musul'un İngilizlerin hâkimiyetine geçebilmesi için İngiltere Genelkurmayı yöreye bir askeri güç yollamaya karar vermiştir. Harekât emrinde yöre halkının İngiliz düşmanı bir eğilime sahip olduğu bildirilmiş, bununla beraber Kürtlerle Arapların ilişkilerinin gerginliğine de dikkat çekilmiştir. 17 Ekim 1918'de General Marshall Musul'u almak üzere ilerlemeye baslarken, 23'ünde de İngiltere, Fransa ile akdettiği 1916 Antlaşması'nın hükümlerinin yöre şartlarının değiştiği göz önünde bulundurularak uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Buna karşı Fransızlar Musul üzerinde bazı tasarruflarda bulunacaklarını ifade etmekten çekinmemişlerdir. Nitekim Fransa'nın Londra Elçisi Paul Cambon iki ülke arasında yeni düzenlemeler akit edilene kadar, 1916 Antlaşmasına uyulmasını istemiştir. Fransa'nın tepkisini dikkate alan İngiliz Dış İşleri, Bağdat'taki komiserine, Fransız çıkarları ile çelişecek her hangi bir fırsat yaratılmaması, Irak'taki sivil idarenin Musul'u da kapsayacak şekilde genişletilmemesi ve General Marshall'ın işgalini takiben yörenin askeri yönetim altında bulundurulmaması talimatını vermiştir (Öke, 1992:20-21). Öte yandan Fransa, hiç de anlayışlı davranmamıştır. Fransızlar, Sykes-Picot'nun ruhuna ve lafzına uygun bir tavırdan rücu etmeyeceklerinin, ya da başka bir deyişle, Musul'un kendi çıkar bölgesi haricinde telakki edilemeyeceğinin altını çizmişlerdir. Bunlara rağmen Hindistan Müstemleke Bakan yardımcısı da önümüze çıkan ilk fırsatta her gayreti gösterip Fransızları Musul'dan dışlamalıyız demiştir (Öke, 1992:22).

Bu düşünceden hareketle 1918 senesi ilkbaharında Bağdat'tan kuzeye doğru taarruza geçen İngiliz kuvvetleri 7 Mayıs'ta Kerkük'e girmişlerdir. Ancak 24 Mayıs'ta mukabil bir taarruz ile geri püskürtülmüşlerdir. Kerkük, ancak Mondros Mütarekesi'ne rastlayan

zamanlarda 26 Ekim’de Türk ordusunun kuzeye doğru çekilmesi üzerine İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Kramers, 1997:590).

Bu esnada Ali İhsan Pasa, İngiliz uçaklarının, yeni Türk hükümetinin ateşkes görüşmelerinde bulunduğunu bildirerek boş yere savaş yapmamaları için askerlere ve subaylara fesat saçan beyannameler attıklarını haber almıştır. Bunun üzerine Sadrazam ve Başkumandan Ahmet İzzet Paşa’ya şifreli bir telgraf çekerek lüzumsuz zayıta uğranılmaması için acele durumun bildirilmesini ve bu hale göre Musul şehrini elde tutmak üzere geçici oyalama ve çekilme savaşları yapacağını haber vermiştir. Aldığı cevapta, ateşkes görüşmeleri hakkında bilgi verildikten sonra geçici geri çekilme hakkındaki fikrinin onaylandığı Sadrazam tarafından bildirilmiştir. Bu onaydan sonra Süleymaniye’deki müfrezenin 26 Ekim sabahı Süleymaniye’den hareketle Köysancak’tan Erbil’e çekilmekte olduğunu aktarmıştır (Sabis, 1991:301-306). Türkiye açısından değerlendirildiğinde bulunulan koşullar altında geri çekilme emrini veren Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’nın tarih önünde sorumluluğu ne kadar büyükse, oyalama imkânı olduğu halde bölgesinden çekilen Ali İhsan Paşa’nın sorumluluğu da o derece büyüktür. Ali İhsan Pasa, Musul’un işgalinden önceki sırada Irak cephesinde Musul’un güneyine kadar çekilmiş olduklarını, İngiliz ordusunun daha güçlü bulunduğunu yazmış, böylece Musul’un İngilizlerce işgalindeki Türk-İngiliz ordularının kıyaslamasını yaparak kendisinin hata payını azaltmaya çalışmıştır.

Yine Ali İhsan Paşa, İngiliz hükümetinin Gayyare’deki petrol kuyularını ve Musul şehrini ele geçirmek için Irak’taki İngiliz ordusu kumandanına taarruz etmek emrini verdiğini, İngiliz uçaklarının havadan attığı beyannameler ile bu ahvali Türk ordusuna bildirmeye ve ordunun metanetini ve maneviyatını sarsmak için uğraşmaya başladığını söylemiştir. Bunun için de Gayyare petrol kuyularında ikinci bir savunma hattı hazırladığını anlatmıştır. Ardından Mustafa Kemal Paşa’ya şifreli bir telgraf çekerek Halep’te mukavemet edilmesini ve bu mukavemet için kendisine yardım edebileceğini ve Altıncı Ordu’nun 15’lik obüs toplarını gönderdiğini bildirmiştir.

Böylece Mustafa Kemal Halep’i ve Ali İhsan Pasa da Musul’u tutarak ateşkesin bu şekilde yapılmasını temin etmeye çalışmalarını belirtmiştir. Aldığı cevapta Mustafa Kemal’in, teklifini kabul ettiğini ve yaptığı yardıma teşekkür eylediğini yazdığını eklemiştir. Ali İhsan Pasa bütün emelinin Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı telgrafta söylediği gibi ateşkes antlaşmasından önce Musul şehrini İngilizlere terk etmeyerek Türk ordusunun elinde tutmak olduğunu ifade etmiştir (Sabis, 1991:291-299).

Bu arada 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Mütareke olur olmaz, iki ordu arasında hudut hakkında alınacak karara itirazın kat’i mukadderatı iş bu karara tâbi olacak olan arazinin hali hazırdaki vaziyetinde herhangi bir tebeddül husule getirecek mahiyette askeri veya sair hiçbir harekette bulunulmamasına Türk ve İngiltere hükümetleri birbirine karşı taahhüt ederler maddesine rağmen büyük kuvvet farkını İngilizler derhal azamî surette istismara koyulmuş ve mahut 7. Maddeyi* (Türk İstiklâl Harbi I,,1999:47) bahane ederek mütarekenin ikinci günü emniyetlerini tehdit eden bir vaziyet hâsıl olmuş gibi Musul’un işgalini istemişlerdir (Bayur, 1995:163-165). Hâlbuki 31 Ekim 1918 tarihli telgraf ile Sadrazam ve Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Pasa, Altıncı Ordu Komutanına bir ateşkes anlaşması imzaladıklarını, müttefik devletlerin temsilcilerinin, Bulgaristan, Suriye ve Irak’taki ordu komutanlarına bu olayı haberdar ettiklerini ve Ateşkes anlaşmasının

* Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.

şartnamelerine kesin olarak tamamıyla uyulması gerektiğini bildirmiştir[†] (Bayar, 1965:92). Ali İhsan Paşa aynı gün öğleden sonra saat 8'de telgrafı aldığını, olayın derhal doğrulanması için bilirkişilere danışıldığını ve düşmanlıkların askıya alındığını belirtmiştir (La Question De Mossoul; Belge Nu: 3, s. 8). Ali İhsan Paşa, 31 Ekim 1918'de Irak İngiliz Orduları Komutanı General Marshall'a çektiği telgrafla da Türkiye ve İngiltere arasında ateşkesin imzalanarak tamamlandığını ve orduların durması gerektiğini bildirmiştir (La Question De Mossoul; Belge Nu: 4, s. 9). Buraya kadar bir sorun yoktur. Asıl mesele bundan sonra başlamıştır.

Musul'dan 15 Kasım 1918'de çıkan Osmanlı ordusu bütün Musul vilâyetini de terk ederek, Diyarbakır vilâyeti hududuna kadar çekilmişlerdir. Diğer taraftan İngilizlerin isteği üzerine Musul vilâyetine bağlı Revanduz, Akra, Zaho, Telafer ve Sincar kazalarının da 30 Kasım 1918 öğleden evvel boşaltılması istenmiştir. Osmanlı Harbiye Nezareti, mütareke hükümlerine aykırı İngiliz hareketlerine nihayet verilmesi için teşebbüste bulunduğu 6 ncı Ordu'ya bildirmekle beraber; *İngilizlerin hareketleri ne olursa olsun, kat'ıyyen silâhla mukabele edilmemesi vatan menfaatı icabatındandır* talimatını vermiştir (Türk İstiklâl Harbi I,,1999:125-131). Musul'un askerî yönden işgal aşamalarını gördüğümüz bu durumda uluslararası hukuka aykırı olarak ve tamamen kendi çıkarları doğrultusunda ateşkes maddelerini yorumlayarak İngilizler, Musul'u işgal etmişlerdir.

Atatürk de durumun haksızlığına dikkat çekmiştir. *Mondros Ateşkes Antlaşması ilk imzalandığı zamanlarda İngilizler Musul'u işgal etmiştir. Ateşkes imzalandığında Türk ordusu Musul'da, İngilizler güneyde idi. Ateşkestten sonra oradaki kumandanla iğfalkârane temas ederek askerlerini Musul'a sokmuşlardır. İstanbul'u deniz ve kara kuvvetleriyle işgal etmişlerdir. Bu hususta ateşkes antlaşmasında bir hüküm olmadığına göre anlaşmanın maddeleriyle uygulanması arasında bir uygunluk olmadığı ortadadır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki sınırları bilinmektedir. Savaş sonunda bir takım fedakârlık yapmaya devlet mecbur kalmıştır. Buna nazaran devlet için yeni ve millî bir sınır kabul edilmiştir. Bu sınır Misâk-ı Millî'nin birinci maddesinde açıkça belirtilmiştir. Atatürk bilmeyenler için bu sınırı bir kez daha zikretmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı gün Türk ordusu fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut İskenderun körfezi güneyinden Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü güneyinde Fırat nehrine mülaki olur. Oradan Deyr-i Zor'a iner, daha sonra doğuya uzanarak Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut Türk ordusu tarafından silâhla savunulduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarıyla meskûn vatan kısımlarını sınırlandırmıştır. Bunun güney kısmında Arapça konuşan dindaşlarımız vardır. Bu hudut dâhilinde kalan memleket kısımları Osmanlı camiasından bölünmez bir bütün olarak kabul edilmiştir. Cemiyetimiz nokta-i nazarından çizdiğim hudut haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dâhilinde asırlardan beri vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, Şark'ta kendi dâhillerinde varlıklarını ve istiklâllerini korumak için çabalıyorlar. Bütün bu İslâm parçalarının mazhar-ı istiklâl olmaları âlem-i İslâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlem-i İslâm'ın vaziyetinin ne kadar raşin olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hiss ediyorum* (Kültür Bakanlığı, 1994:29-39). Nitekim Mesut Özcan 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında İngiliz

[†] La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1 re Mars 1925), Yayına Hazırlayan: Ahmed İhsan, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Vekâleti, İstanbul 1925, Belge Nu: 2, s. 8. Dışişleri Vekâleti 1925 yılında La Question de Mossoul adında kırmızı bir kitap bastırmıştır. Bu kitap, 30 Ekim 1918'den 1 Mart 1925 yılına kadar Musul Meselesine ait resmî belgeleri ihtiva etmektedir. Bunlar Fransızca yazılmış veya Fransızcaya tercüme edilmiştir.

askerleri Musul'dan 22,5 km. uzaktaydı ve Musul'u 3 Kasım 1918'e kadar işgal edememişlerdir (Özcan, 2003:109) demekle bunun meşru olmadığını anlatmak istemiştir.

1.2. Musul'un Uluslararası Pozisyonunun Diğer Devletler Açısından Önemi

1.2.1. İngiltere

Eski diplomasiye göre 19. yüzyılda İngiltere'nin Ortadoğu politikası İstanbul'u ve Türk boğazlarını Rusya'ya karşı korumaktır[‡] (Melek, 1985:14). Ancak Berlin Kongresi ile birlikte Türk-İngiliz münasebetlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Zira İngiltere bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçip kendi menfaatlerine göre Osmanlı'nın paylaşım projelerine girmeye başlamıştır.

İngiltere artık, Rusya'nın güneye inerek İngiliz İmparatorluğu'nu tehdit etmesini, Osmanlı Devleti vasıtasıyla değil, bizzat kendisi somut tedbirler olarak önleme yoluna gitmeye karar vermiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması kaçınılmaz olduğuna göre, İngiltere somut tedbirler olarak Osmanlı Devleti'nin topraklarının bir kısmının kontrolünü doğrudan doğruya kendi eline almayı ve Rusya ile egemen olacağı topraklar üzerinde tampon devletler kurmayı düşünmüştür[§] (Öke, 1992:10). Bu noktada Musul'u ele geçirmek istemesi ve orada bir Kürt Devleti kurdukmaya çalışması bu hedefe yönelik uygulamalar olarak karsımıza çıkmıştır. Esasen İngiliz politikasının temeli, imparatorluğun beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki emperyalist bağlantının güvenliğine bağlıdır. Bu zincirin kopması halinde imparatorluğun büyüklüğü yok olacağı için, çok dâhiyane bir şekilde zincirin her halkasına yerleşmişlerdir. Yine aynı politikanın bir gereği olarak Fransa'yı bertaraf etmeye çalışmıştır^{**} (Gresh, 1992:30).

Bu politikaları devam ettirdiği sırada Musul, emperyalist ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Avrupa'nın emperyalist ülkeleri özellikle İngiltere ve Almanya Ortadoğu'ya yönelik politikalarında Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bu bölgenin kaynaklarına sahip olmak için ellerinden gelen her türlü yola başvurmuşlardır. Zira Musul-Kerkük coğrafyasının sahip olduğu zengin petrol kaynakları, sanayi devrimini gerçekleştirmiş bulunan Avrupa'nın emperyalist güçlerinin en çok ihtiyaç duydukları hammadde olmuştur. Bu sebeple İngiltere, 19. yüzyılın sonlarından itibaren öncelikle gönderdiği casuslar aracılığıyla Ortadoğu bölgesi hakkında büyük bilgi birikimine sahip olmuştur. 19. yüzyıldaki bu bilgi birikimi, İngiltere'nin 20. yüzyıldaki askerî harekâtına da büyük ölçüde yön vermiştir (Türkmen, 2003:5-11).

İngiltere için sömürgeler, anavatana işlenmiş madde karşılığı ham madde ve tüketim maddesi sağlar. Sömürgelerde anavatan sanayisi ile rekabet edecek sanayinin kurulması yasaktır. İngiltere sömürge politikasını gerçekleştirmek için savaflara girişmiştir. Sömürgeler,

[‡] Üçüncü Selim döneminde bölge uluslararası güçlerin çatışma alanına dönüşmüştür. Ortadoğu İngiltere açısından sadece güç çatışma alanı değil aynı zamanda sömürgelere giden yol olmasıyla hayati nokta durumuna gelmiştir.

[§] Kesin bir tarih verilememekle birlikte, 1897'den itibaren Londra'daki karar vericilerin Osmanlı'nın taksimine artık razı oldukları kaydedilmektedir.

^{**} İngiltere'nin dış siyaseti, coğrafi vaziyeti ile millî meşguliyetinden –sanayi ve ticaret- meydana geldiği için tabiidir ve bundan dolayı sabit bir politikadır. Bu doğrultuda denizleri kendi ticaret filolarına serbest veya hâkimiyetinde bulundurmaya amaçlamıştır. Yine hammaddesi bol sömürgelere sahip olarak sömürgelerin her türlü kaynaklarından faydalanmayı düşünen bir politikayı benimsemişlerdir. İngiliz siyaseti her zaman için İngiltere'nin maddi menfaatlerini araştırıp bulan ve bunları büyük bir dirayetle millî menfaatleri istikametinde kullanan bir siyaset biçiminde cereyan etmiştir. İngilizlerin menfaati savası mecburi kıllarsa, mutlaka kazanıncaya, başarılı oluncaya kadar büyük bir inat ile devam ettirme esasına dayanmıştır.

İngiltere için bir pazar, anavatan sanayisi için ham madde kaynağı vazifesi görmüştür (Keskin,1997:302). İşte İngiltere, Musul'a bu bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Musul, coğrafi mevkii bakımından ve Irak'ın kuzeyini dış dünyaya bağlayan bir yol üzerinde olduğundan dolayı, Hindistan kara yolunu korumak için, en önemli bölgelerden biri sayılmıştır. Üstelik Musul, İngiltere'nin doğudaki etkinliğini tehdit edecek herhangi bir Rus genişleme uğraşısına karşı kuvvetli bir engel teşkil etmiştir^{††} (Karadağ, 2005:100). Yine Musul-Kerkük bölgesi 19. yüzyıldan itibaren, coğrafi durumu ve yeraltı zenginlikleri ile yabancı güçlerin dikkatini çekmeye başlamış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Fransızlar için mutlaka ele geçirilmesi gereken bir bölge haline gelmiştir (Binark, 2001:17). Özellikle İngilizler Hindistan sömürgelerine giden yolları esas aldıkları için hedeflerini Basra Körfezi'nden başlayarak Bağdat-Musul-Kerkük istikametinde uygulamaya koymaya çalışmıştır^{††} (Kodoman, 1991:18). Çünkü kendi başına bir imparatorluk olan Hindistan, İngiliz imparatorluk düzeninin kilit taşı olmuştur.

Hindistan'ı savunmak için de İngiliz adalarından Hint Okyanusu'na giden yollar üzerinde stratejik üsler ele geçirmenin hayati bir önem taşıdığına inanılmıştır^{§§} (Earle, 2003:181).

Ayrıca stratejik petrol çıkarlarının korunması gerekçesi artık Musul'a yerleşme bahanesi olmuş, petrol yanında, Dicle-Fırat havzasının verimli topraklarından İngiltere'nin hububat ihtiyacının karşılanması ve Nil sularında yaptığı gibi bu bölgede de suya hâkimiyet İngiltere'nin stratejik mülahazaları arasına girmiştir (Topur, 2004: 92).

Savaşın basından beri İngilizlerin hedefi kendilerine Ortadoğu'da sağlam bir tutunma zemini sağlayacak olan Musul vilâyeti olmuştur. Basra Körfezi'nin batı kıyıları Musul vilâyeti sınırları içindedir. O halde Musul'a hâkim olmak Akdeniz'le Basra arasındaki bölgeye hâkimiyeti sağladıktan başka Hint yolunun güvenliğini de garantiye almak demek olacaktır. Böylece İngiltere Orta Doğu'nun en stratejik noktasına yerleşerek bir taraftan tüm Irak'ı ve Arabistan'ı diğer taraftan Suriye'yi kontrolü altına almayı tasarlamıştır. 15 Ekim 1918'de Bağdat'tan yazan İngiltere'nin siyasi ajanı; petrol, kömür, tütün ve tahıl zenginlikleriyle Musul'un potansiyel değerine Londra'nın gayet iyi vakıf olduğuna işaret ediyordu. Aynı memur Osmanlılarla mütareke yapıldığı takdirde, Musul'un kesinlikle askeri işgalleri altına alınmasında ısrar edilmesini vurguluyordu. Ajana göre Musul, Bağdat vilayetinin pazarıydı. Ayrıca, Erbil, Bağdat'ı besleyen bir tahıl ambarıydı. Bu işlevinin yanı sıra Musul, Avrupa'ya da tahıl ihraç eden bir yöre olarak Irak ekonomisine katkıda bulunuyordu. Son olarak yazısında ajan, Musul'un Mezopotamya'ya dâhili ile İngiltere'nin burada Türk hâkimiyetinden bağımsız bir Kürt Konfederasyonu'nu kurabileceğini ilave etmiştir (Öke, 1992:18-20). İngiliz anlayışına göre, Orta Doğu'da İngiliz menfaatleri, Fransa ve İtalya'yı dışarıda bırakmak suretiyle

^{††} Hindistan'a giden en kısa deniz ve karayollarının Osmanlı İmparatorluğu üzerinden geçtiği düşünülürse İngilizler, Cebelitarık, Malta, Süveyş Kanalı, Kıbrıs, Mısır, Arabistan ve Irak'ın ya tamamen kendilerinin olmasını ya da İngiltere'nin arzularına bağlı bir veya birkaç devletin idaresi altında bulunmasını istemişlerdir. Bu husus, İngiltere'nin Doğu siyasetinde değişmeyen bir prensip ve kural olarak daima ön planda olmuştur.

^{††} Sömürgeci Batılı devletlerin her birinin Osmanlı topraklarında ayrı ayrı emelleri vardır. Mesela İngilizler için Hindistan hâkimiyeti ve bu hâkimiyeti kolaylaştıran transit deniz yollarının kontrolü çok önemlidir. Mısır'a bunun için asker çıkarmışlardır. Fakat bu yeterli değildir. Basra Körfezi, dolayısıyla Musul petrolleri de onların hegemonyası altında olmalıdır. Emelleri ayrı ayrı olan müstevlilerin birleştikleri tek nokta çeşitli etnik unsurlar üzerine kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun her ne pahasına olursa olsun yıkılması ve parçalanmasıdır.

^{§§} İngiltere'nin 19. yüzyılda giderek genelde Ortadoğu, özelde Musul ile ilgilenmesinin en büyük nedeni, Hindistan'a giden ve imparatorluk yolu olarak adlandırılan deniz yolunun açık tutulması endişesi olmuştur. İngiliz tacının en değerli elması olarak adlandırılan Hindistan, İngiltere'nin en önemli sömürgesi olarak vazgeçilmez bir değer kazanmıştır. Bu olgu, doğal olarak Orta Doğu'yu İngiltere için stratejik bakımdan öncelikli bir yere sokmuştur.

sağlanmalı idi (Gündüz, 1997:211). Lordlar Kamarası'nda 17 Aralık 1919'da Türkiye üzerine yapılan uzun oturumda, Türklerin Afganistan ve İran ile sınırdaş olmaması gerektiği, bu durumun Hindistan yönünden güvensizlik doğurduğu konusu özellikle dile getirilmiştir (Kürkçüoğlu, 1978:64).

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Nicholas O'Connor 3 Temmuz 1906'da İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'e Osmanlı Borçları İdare Meclisi'nin üyesi Sir Adam Block'un bir raporunu göndermiştir. Bu rapordan anlaşılacağı üzere İngiltere, genelde Ortadoğu, özelde Musul üzerindeki düşünceleri ve istekleri konusunda elde ettiklerini kaybetmek üzeredir. Zira İngiltere gerilerken buna karşı Alman ve Fransız etkisi doklara, rıhtımlara ve tramvaylara girmeye başlamıştır. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Başçevirmeni Maurice Fitzmaurice 25 Ağustos 1908'de Dışişleri Bakanı Edward Grey'in Özel Sekreteri William Tyrell'e gönderdiği yazıda İngiltere'nin Mezopotamya'da demiryollarından sonra sulama tesislerini de yaptığı takdirde Musul'da her istediğini elde etme şansına sahip olacağını belirtmiştir.

Ardından ümit ederim ki, halkımız bu kadar uzun yıllar soğukta bekledikten sonra eline geçirdiği bu altın fırsatı kaçırmayacaktır*** (Budak, 2004:141), sözleriyle İngiltere'nin Musul üzerindeki emellerinin çok öncesine dayandığını üstelik Musul'u işgal ettiği tarihten 10 yıl önce ifade etmiştir. Bu sözler aynı zamanda 1906 yılında İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkisini kaybettiği yönündeki yazıyla çelişmektedir ki ya İngiltere 2 yılda yanlısını anlayarak tekrar hâkimiyeti eline geçirmiş veya Sir Adam Block'un raporunda bir yanlılık yapılmıştır. Bize göre İngiltere, hatasını anlayarak 2 yıl içinde eski konumunu, altın fırsatı kaçırmamak uğruna kazanmıştır.

Musul, etnik, kültürel, ekonomik ve tarihî nedenlerden dolayı Türk toprağı olmuştur. Ancak sahip olduğu zengin petrol kaynakları dolayısıyla, İngilizlerin göz koyduğu ve Lozan'dan ayrı ele alınmasını sağladığı bu toprakların gerçeğini bir türlü kabullenemeyen İngiltere, bu amacını ayrımcı politikasını uygulayarak çözmeyi daha uygun görmüştür (Olur, 1997: 52). Bölgedeki petrol gelirlerini muhafaza etmek isteyen İngiltere'nin, Türkiye'ye karşı yeniden bir harbi göze alması yüzünden Kerkük ve Musul vilâyetleri Türkiye sınırları dışında bırakılmıştır (Saray, 1995:201).

3 Eylül 1925 tarihli Deutsche Aligemeine Zeitung gazetesindeki *Musul* başlıklı bir makalede *Musul petrol demektir. Onun için Türkiye savunma durumunda, İngiltere ise mütareke hükümlerine muhalif olarak Fırat ve Dicle arasındaki sahayı zorla ele geçirmiştir. Ve her gün biraz daha yer ele geçirmektedir. Bu o dereceye geldi ki sorun bir Avrupa rezaleti haline gelmiştir* (Yerlikaya, 1995:20) şeklindeki ifadeler İngiltere'nin Musul üzerindeki çıkarları için her şeyi göze alabileceğini, uluslararası hukuka aykırı işler yapabileceğini göstermiştir.

Bununla birlikte İngiltere Musul için savaş konusunda isteksiz olmasına rağmen Musul petrolerini elde etmek için kararlı olmuştur. Bunun için sorunu masada halletmeye çalışmıştır. Bölgedeki Hıristiyan azınlıkları ve Kürtleri Türkiye aleyhine kışkırtmak istemiştir. Sorunu, İngiltere-Türkiye sorunu olmaktan çok Milletler Cemiyeti-Türkiye sorunu haline getirmek istemiştir. Türkiye'ye karşı bütün Hıristiyan Avrupa'yı yanına almayı düşünerek

*** Musul vilâyeti, İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinin anahtarı olmuştur. Musul vilâyetinin Irak'ta veya Türkiye'de kalması, İngiltere açısından son derece önemli olmuştur. Çünkü İngiltere'nin birinci amacı, Akdeniz ile Hindistan arasında tampon devletler kurmaktır ki bu onun doğu siyasetinin esasıdır. İkincisi eğer Musul, Irak'ta kalmamış olsaydı, Filistin'de Siyonizmin tesisi mümkün olmayacaktı. Bu yüzden Musul, Türkiye'ye bırakılmayacak kadar İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinde hayati önemi haizdir.

bunun için, Türklerin bölgedeki Hıristiyanlara zulüm yaptığını ve onları zorunlu göçe tâbi tuttuğunu iddia etmiştir.

Bütün bu fikirlerini basın yoluyla yayarak Avrupa'da bir kamuoyu oluşturmuştur. İngiltere Musul'u ele geçirmek için çeşitli diplomatik oyunlara başvurmaktan da geri kalmamıştır. Netice olarak İngiltere, Milletler Cemiyeti'ni etkilemek suretiyle Musul üzerindeki emellerine kavuşmuştur (Yerlikaya, 1995:35). Günümüzde ise aynı oyunu Amerika Birleşik Devletleri oynamıştır. Irak'ı uluslararası hukuka aykırı olarak işgal etmiştir. İşgalden sonra Birleşmiş Milletler, işgal güçlerini otorite olarak tanımlamış ve meşrulaştırmıştır.

1.2.2. Fransa

18. yüzyıldan itibaren, Türk-Fransız dostluğu Rusya çar ailesi Romanoflara karşı ve onların aleyhine olarak kullanılmıştır. Bu siyasetten asıl kazançlı çıkan, Osmanlı Devleti'nden büyük menfaatler elde eden Fransa olmuştur. Fakat Fransızların Osmanlı Devleti ile olan bu dostluğu da diğer Hıristiyan Avrupa devletleri dostluğu kadar bir kıymet taşımıştır. Bu siyasetin de ilk hedefi, Osmanlı Devleti'nden daima büyük menfaatler koparmak ve Türkleri geldikleri ülkelere, Orta Asya'ya geri göndermek olmuştur. Fransa, bir taraftan Osmanlı Devleti ile dost, hatta müttefik görünürken, diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin amansız düşmanları ile ittifak sözleşmeleri yapmaktan, Osmanlı Devleti aleyhine fiilen harekete geçmekten çekinmemiştir (Karadağ, 2005:53-54).

Fransa 20. yüzyıl başında hep Suriye ile ilgilenmiştir. Bunun yanı sıra zengin tarım topraklarına sahip Adana yer almıştır. Suriye üzerindeki Fransız istekleri daha çok bölgenin stratejik önemine dayanmıştır. Eski ve orta çağlardan beri ticaret yolları üzerinde önemli yeri olan Suriye, 20. yüzyılda, Bağdat demiryolunun açılması ve ticaret yollarının buraya kayması ile yeniden önem kazanmıştır. Çukurova bölgesine karşı olan ilgileri ise, buranın sahip olduğu zengin ziraat toprakları ve köy ekonomisinin gelişmesi olanakları yüzünden önemli sayılmıştır. Amerika ve İngiliz tekelinde bulunan pamuk pazarlarından kurtulmak isteyen Fransız dokuma sanayinin Adana yöresine göz dikmesi bu isteğini kamçulamıştır^{†††} (Aybars, 1996:517-518). Bununla birlikte Fransa, Türkiye'ye aşağı yukarı 3 milyar Frank yatırım yapmıştır. Bu, Türkiye'ye yatırılan tüm yabancı sermayenin % 60,31'ini oluşturmuştur. Taş kömürü ocaklarında, Osmanlı Bankası'nda, demiryollarında, tramvaylarda, limanlarda, bakır madenlerinde yani her yerde Fransız sermayesi başrolü oynamıştır.

Fransa, Ortadoğu'daki emellerini gerçekleştirmek için İngiltere'den farklı bir yöntem izlemiştir. Zira Fransa, geleneksel olarak doğuda büyük bir Hıristiyan güç olarak var olmuştur. Türk hâkimiyetine karşı Ortadoğu'da daima bir alternatif olarak bulunmuştur (Kırkpınar, 2004:63). Napolyon'un komutanlarına verdiği *eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu körükleyiniz* emirleri doğrultusunda Fransa Ortadoğu'daki Hıristiyan mezhepleri üzerinde etkinliğini artırarak bölgedeki nüfuzunu yükseltmeye çalışmıştır. Yine Osmanlı idaresinin yetersizliğinden mahalli problemleri çözerek bölgede etkili duruma gelmişlerdir. Erkek çocuklar için Bağdat'ta iki okul, bunun yanında bir gazete, bir yetimhane ve dispanser açmışlardır.

^{†††} Osmanlı Asya'sının Türk kısmında iki Fransız bölgesi vardı: bunların biri Karadeniz Ereğlisi-Bolu-Yozgat-Sivas-Diyarbakır-Ergani-Pekeriç-Trabzon şematik çizgisiyle Karadeniz kıyıları arasında kalan bölgedir. Anadolu'daki ikinci Fransız bölgesi, bu devletin uyruklarınca yapıp işletilen: a) İzmir-Manisa-Afyonkarahisar; b) Manisa-Soma-Bandırma; c) Bursa-Mudanya demiryollarını besleyen bölgedir. Üçüncü Fransız bölgesi Suriye ve Lübnan'ı içine almaktadır.

Okulları kullanarak Fransız dilini ve kültürünü sevdirmiştir. Bunları yapmaktaki amacı da Musul ve civarındaki petrol yataklarından dolayı olmuştur. Nitekim Fransız dış politikası, Ortadoğu'da ve özellikle Musul'da ekonomik yatırımlar yapılması ve Hıristiyanların korunması temeline dayanmıştır⁺⁺⁺ (Aydın, 1995:14).

Hedefleri doğrultusunda Fransa, Beyrut'a ve hinterlandına Fransız nüfusunu yerleştirmeye muvaffak olmuştur. Her zaman Beyrut-Bağdat-Basra hattı üzerinde etkili olmanın yollarını aramıştır. Fakat İngiltere engelini hiçbir zaman aşamamıştır. Fakat aştığı bir anda da bu fırsatı kullanamamıştır. Nitekim İngiltere Başbakanı Asquith, stratejik ve siyasî hedeflerini de kapsayacak bir program gerçekleştirebilmek için Sir Maurice Bunsen başkanlığında 1915 yılında Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu kurdu muştur. Komisyon, 30 Haziran 1915'te sunduğu raporda, İngiltere'nin, Asya Türkiye'sindeki ve bu arada Musul petroleri de dâhil olmak üzere bütün ekonomik menfaatlerine sahip çıkması gerektiğini ve bunun vazgeçilmez bir hedef olduğunu kaydetmişti. Ardından 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiliz diplomatı Sir Mark Sykes ile Fransız diplomatı Georges Picot, Ortadoğu'yu bölüşüm konusu yapan bir anlaşmayı imzalamışlardır (Say, 1996: 25-26). Buna göre Türkiye'nin güney kesiminde beş bölge oluşturulmuştur. Bu suretle Kudüs ve Hayfa ile birlikte Filistin'i içine alan ve uluslararası bir yönetim kurulması kararlaştırılan kahverengi bölge ilk olarak oluşturulmuştur. Sonra Basra, Bağdat ve Hanikin'i içeren alanda İngiliz yönetim ve denetiminin etkin olduğu bir bölge oluşturulmuştur. Suriye sahili, Kilikya, Maraş, Antep, Urfa ve Diyarbakır arasında kalan toprakları içine alan Fransız bölgesi meydana getirilmiştir. 4. ve 5. olarak İngiliz ve Fransız bölgeleri arasında bulunan topraklarda, iki hükümet de bağımsız bir Arap Devleti'ni ya da bir Arap devletleri konfederasyonu tanımaya ve korumaya hazır olmuşlardır.

Bölge iki nüfuz alanına bölünmüştür. Fransız nüfuz alanı (A), Musul'u kapsamış ve doğuda İran sınırıyla bitmiştir. İngiliz nüfuz alanı (B) ise Suriye çölü, Tikrit ve İran sınırı boyunca A bölgesi ile Hanikin arasındaki alanı kaplamıştır. Böylece Musul bölgesi Irak'a ait olmaktan çıkarılmış ve Fransa'ya emanet edilmiştir (Minorsky, 1998:27-28). Öyle ki İngiltere'nin o zamanlar bu anlaşmaya neden ve nasıl izin verdiği hâlâ sorulmuş ve hayretle karşılanmıştır. Ancak bu gizli savaş anlaşmasının savaşta müttefikler arasında yapılan diğer sözleşmelerle de karşılıklı bir ilişkisi olmuştur. Sykes-Picot Anlaşması yaygın olarak, İngiltere'nin Rus Çarlığıyla birlikte ortak bir Önasya sınırı oluşturup, Fransızların çıkar alanını Musul bölgesine kadar itelemek istemesi olarak yorumlanmıştır. İngiltere Sykes-Picot Anlaşması'nda o zamanlar verdiği sözleri muhtemelen ciddiye almamıştır. Savaşın sonlarına doğru, eskiden beri bilinen petrol kaynaklarından dolayı Mezopotamya, tarafların en çok önem verdiği bölgelerden biri haline gelmiştir. Bölgenin önemi ulaşım olanaklarından da kaynaklanmıştır (Can, 2000:179-180).

Ancak Sykes-Picot Anlaşması İngiltere'nin Önasya'ya yönelik ülkeler ötesi politikasını mahvetmiş ve parçalara ayırmıştır. Zira İngiltere'nin nüfuzu altında kalacak (B) bölgesi, Şam'ın güneyinden Kerkük'ün kuzeyine çekilecek bir hattın güneyini oluşturmuştur. İki devlet kendi nüfuz bölgelerinde, ekonomik bakımdan öncelik hakkına sahip olacaklar, fakat ticari mallar arasında bir ayırım uygulanmayacaktır. Rusya'nın bu anlaşmadan doğan payı ise Sir Grey'den Londra'daki Rus Büyükelçisi Kont Beckendorff'a gönderilen 23 Mayıs 1916 tarihli

⁺⁺⁺ Osmanlı Devleti ile çok eskiye dayanan ticari ilişkiler kurmuş olan Fransa'nın, Türkiye'deki yatırımları ve alacakları oldukça yüksek meblağlara ulaşmaktaydı. Fransız ekonomisinin hammaddeye duyduğu ihtiyaç ve Suriye'nin Fransa açısından taşıdığı stratejik önem de bu devleti Suriye, Musul ve Çukurova (Kilikya) üzerinde ısrarlı taleplerde bulunmaya itmiştir.

mektuba göre Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis bölgelerini, Trabzon'un batısında Karadeniz kıyısında ileride tespit edilecek bir nokta olarak tespit edilmiştir. Hal böyle iken İngilizler Musul'u Fransızlara bırakmışlardır. Bunun nedeni İngilizlerin bu dönemde Rusya ile sınır komsusu olmamak düşüncesi olmuştur.

Çarlık Rusya'nın yıkılması ile İngiltere fikrini değiştirmiştir. Bu arada Curzon, Paris'teki Büyükelçi Lord Crewe ile yazışmıştır. Bu yazışmada Crewe'ye göre asıl mesele Musul'un Fransa'ya bırakılıp bırakılmayacağı olmuştur (Öke, 1992:77). Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrası için en önemli husus, Avrupa sorunlarının çözülmesi olduğu için Ortadoğu ikinci planda kalmıştır. Bu bakımdan Ortadoğu'daki Fransız isteklerinin İngiliz çıkarlarına karşı korunmasında biraz geç kalınmıştır (Melek, 1985:79). Ancak savaş sonrasında Curzon, Musul'dan İngiltere lehine vazgeçmesi karşılığında, Sykes- Picot Anlaşmasıyla belirlenen Suriye-Filistin sınırında, Fransa yararına düzeltme yapılmasını önermiştir. 8 Ekim 1918'de İngiltere, Fransa'ya bu yönde isteğini belirten bir nota vermiştir. İsteği önce kabul eden Fransa, Almanya ile ateşkes imzaladıktan sonra tutumunu değiştirmiştir (Kaymaz, 2003:82). Ne yazık ki ilk tutumları Fransa için büyük bir hata kabul edilmiştir. Çünkü buradaki petrol şirketinin hisselerini İngiltere elinde bulundurmıştır. Fransa Musul'u İngiltere'ye teslim ettikten sonra elinden neyi kaçırdığını fark edince, Clemenceau Musul petrolünü İngiltere ile birlikte kullanmaları gerektiğini söylemeye başlamıştır. İngiltere ve Fransa aralarında petrol boru hattının Suriye'den geçmesi konusunda da anlaşmış, hatta boru hattı ve demiryolları konusunda ortak kullanmaya yönelik girişimleri olmuştur. Fakat bütün bu ikilemler Musul'un İngiltere'ye bırakılmasına engel olmamıştır (Kırkpınar, 2004:135). Bunun sonucundaki Fransız-İngiliz rekabeti Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar devam etmiştir.

1920 tarihli San Remo Konferansı'nda, İngiltere'nin 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması'na rağmen daha fazla pay alması, Fransa'da tepkiler biriktirmiştir. Fransa bu etkenlerle Anadolu milliyetçilerine yanaşmıştır. Fransa'nın bu tutumu İngiliz-Fransız ayrılığını daha da artırmıştır. Aynı şekilde Fransa, daima İngiltere'nin aralarında yapılmış 1916 tarihli gizli anlaşmada belirtilmiş olandan daha çoğunu aldığına inanmıştır (Toynbee, 1971:297). Fransa, Musul'u İngilizlerin almasını kabullenmiştir. Fakat bunu Türkiye ve İngiltere ile olan ilişkilerinde koz olarak kullanmak eğilimine girmiştir (Yerlikaya, 1995:34-35). Bunun üzerine başlayan Türk Fransız yakınlaşması 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara'da bir itirafname imzalanması ile neticelenmiştir. Böylece Türkiye karşısındaki İngiliz-Fransız bloğu parçalanırken, Fransa İngiltere'den intikam almıştır⁴¹¹. Fakat Kasım 1921'de gizli kaydıyla yayınladığı muhtıradan Fransa, Ortadoğu'daki tümünün yetersiz olduğunu kabul etmiştir. Aynı muhtıradan Echo de Paris gazetesinde, Hükümdar Faysal'ın Bağdat'a geldiğinde, gazeteciler eşliğinde halka yaptığı açıklamada Suriye'yi tekrar fethetmek amacını taşıdıkları anlamına gelen şeyler söylediği şeklinde tamamen asılsız bir ifade yayımlandığı ve bu ifadenin Bağdat'taki Fransız Konsolosluğu tarafından ortaya atıldığı keşfedildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Fransa, İngiltere ile olan Musul mücadelesinde kendi kurumları ile de ortak bir dayanışma sergileyememiş ve bunun sonucunda Musul'u İngiltere'ye kaptırmıştır.

1.2.3. Rusya

Rusya'nın takip ettiği ve büyük bir titizlikle üzerinde durduğu Şark siyaseti, bir anlamda Osmanlı Devleti'nin paylaşımı siyasetidir. Öyle ki Osmanlı saltanatının zayıflamasında ve dağılmasında en çok etki yapan sebeplerden birisi Rusya'nın bu politikası olmuştur. Viyana geri çekilmesinden itibaren Türkler, Avrupa'da sürekli olarak gerilemişler, Ruslar da aralıksız ve ekseriya Türklerin terk ettikleri araziye yerleşmek üzere ilerlemişlerdir. Fransa'nın Hindistan'da hâkimiyet ve nüfuzu kaybaldığı sıralarda, Akdeniz'de de itibarı eksilmiştir. Bu sırada Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin karsısına yeni bir rakip çıkmıştır. O da Rusya'dır. Bu rekabetin ve düşmanlığın en büyük sebebi, İngiltere'nin Hindistan'a iyice yerleşmesi ve Rusya'nın, Sibirya'da ve Orta Asya Türk illerinde her geçen gün güneye biraz daha sarmakla beraber, Hindistan yollarına hâkim noktalara yerleşmesi olmuştur. Daima hatırdan tutulmalıdır ki, Hindistan'ın en kısa deniz ve karayolu Osmanlı topraklarından geçmiştir (Karadağ, 2005:79-99).

Rusya'nın tarih boyunca Osmanlı ülkesi üzerindeki en önemli hedefini Türk Boğazları teşkil etmiştir. Deli Petro'dan beri hedefi Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek olan Rusya, diğer devletlerin itirazı üzerine buralara yerleşememiştir.

Bunun üzerine 19. yüzyılda Kafkaslara yani Batum ve Bakü'ye yönelerek bu iki şehri kendi sınırlarına dâhil etmiştir. Bundan sonra özellikle 20. yüzyılda Doğu Anadolu üzerinden Bağdat ve Basra hatta İskenderun körfezine inmeyi vazgeçilmez politika haline getirmiştir. Bu hedefe ulaşmak için de özellikle Türkiye, Suriye ve Irak'taki her türlü huzursuzluktan istifade etmeye çalışmış, sıcak denizlere inme politikasında asıl olarak Kuzey Irak'ı temel hedef seçmiştir. Çünkü burası yolların geçit noktasında bulunmaktadır. Bölgede petrolün bulunmasıyla ise Rusya ile beraber diğer büyük devletler de faaliyete geçmişlerdir.

Rusya da İngiltere gibi Musul'un etnik yapısını kullanmayı amaçlamıştır. Bu suretle Kürt lügati hazırlayarak onların ayrı bir ırktan olduklarını ispat edip, milliyetçilik duygularını körüklemişlerdir. Tabii bunda temel amaçları Kürtleri kendi menfaatleri açısından kullanmak olmuştur. Rusya'nın bu bölge ile ilgisi resmî olarak 1889'da konsolosluk açmasıyla başlamıştır. Rusya konsolosluk açarken esas amacı Musul civarındaki Gadhas dağlarının bulunduğu alanı kontrol etmektir. Böylece Basra Körfezi ve Hindistan geçiş noktasında etkili olmayı düşünmüştür.

Cihanşümül değeri takdir edildiği günden beri petrol, Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olmuştur. İşte Rusya'nın bütün hedefleri, bütün siyasî manevraları bu tek nokta üzerinde toplanmıştır. Hatta Ruslar, daha da ileri bir düşünce ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'ya hâkim oldukları takdirde, İngilizleri İran petrol sahalarından da uzaklaştırabileceklerini varsaymışlardır. Esasen Rusya'nın da, Ermenistan sınırından itibaren İskenderun'a kadar uzanan hayali bir hattın doğu tarafını istemesi bu hususu teyit etmiştir. Bu saha tamamen petrol sahasıdır.

Rusya'nın bu hayali projesi tahakkuk ettiği gün, Musul ve havalisi kendisinin olacaktır. Bu sahalar ise yalnız ve yalnız petrol demektir (Karadağ, 2004:93). Bununla birlikte Rusya, Musul üzerinde fazla durmamıştır. 1908 yılında yapılan Reval mülakatında Rusya ve İngiltere Osmanlı Devleti'ni paylaşmak konusunda tam bir anlaşmaya varmışlardır.

Bu anlaşmaya göre, Rusya, İngiltere'nin Musul üzerindeki haklarını tanıyacağını bildirmiş, buna karşılık İngiltere de Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar konusundaki taleplerine karşı çıkmayacağını garanti etmiştir (Doğan, 1979:117).

Rus imparatorluk arşivindeki belgeler, Rusya'nın gelecekteki sınırlarının yakın çevresinde Fransa'nın temsil ettiği yeni bir politik faktörün ortaya çıkmasını uygun görmediğini

göstermiştir. Ama Rusya, 26 Nisan 1916 tarihli muhtıra ile Picot ve Sykes tarafından özenle hazırlanan projeyi, Van'ın güneyi ile Bitlis'i kapsayan Kürdistan bölgesinin Rusya'ya dâhil edilmesi koşuluyla kabul etmiştir. Bu bölgenin sınırları ise Muş, Siirt, Dicle nehri, Cizre ile İmadiye ve Mergaver'e hâkim tepelerin oluşturduğu hat arasında kalan bölge olarak tanımlanmıştır (Minorsky, 1998:28).

Rus Dışişleri Bakanı tarafından düzenlenen 6 Nisan 1916 tarihli rapora göre 18 Mart'ta Dışişleri Bakanlığında, İkinci Siyasî Şube Müşaviri Peteryayev aracılığı ile Genelkurmay Başkanlığına, savaşın sonuçları olarak Türkiye'nin Asya'daki toprağına ilişkin bazı öneriler ileri sürülmüş ve bu öneriler, aynı gün toplanan gizli konferansta yapılan açıklamalarla tamamlanmıştır. Dışişleri Bakanlığının önerilerine göre Küçük Asya ile Osmanlı Devleti'ne ait öteki toprakların etkinlik bölgelerine paylaşılması şöyle düşünülmüştür: Rusya'nın payına Kafkas sınırına yakın toprak, yani Van ve Erzurum illeriyle Trabzon ve Bitlis illerinin doğu bölümleri ile Sivas, Harput ve Diyarbakır illerinin de çok küçük kısımları düşmüştür. Fransa'nın payına Adana, Beyrut illerinin bütünüyle Halep, Harput ve Diyarbakır illerinin büyük kısmı; Sam ve Sivas illerinin bir bölümü, Cebelilübnan sancağının da tamamı kalmıştır.

İngiltere'nin payına Bağdat ve Basra illeri içinde olmak üzere, Güney Irak düşmüştür. Filistin'de, Avrupa devletlerinin ortaklaşa koruması altında özel bir yönetim kurulmuştur. Eski Osmanlı ülkesinin Araplarla meskûn olan bütün bölgelerinde bir Arap hilafeti oluşturulmuş, ancak örgütün ayrıntıları daha açıklanmamıştır. Yeni Arap ülkesinin kuzey bölümü, Fransız koruması altında bulunup, bu hattın güneyinde kalan büyük Arap bölgeleri ise İngiliz etkinlik alanına geçmiştir. Bütün bu tasarıların gerçekleşmesi de bütün Boğazlar bölgesinin Rusya'ya sağlanması koşuluna bağlıdır (Uğurlu, 2004:262-264).

Etkinlik bölgelerinin belirlenmesini ve paylaşılmasını gösteren haritada dikkati en çok çeken özellik, Anadolu'nun önemli bir bölümünü kendi etkinlik alanlarına sokan Fransızların, savaştan önce Rusya'nın rızasını elde ederek almış oldukları demiryollarını ve bu arada Samsun-Sivas yolunun ayrıcalıklarını da korumakla Karadeniz bölgesinde birinci derecede ekonomik bir konum kazanma yolundaki şiddetli istekleri olmuştur. Böylece ortaya öyle bir durum çıkmıştır ki; Rusya, Küçük Asya'da Türkiye tarafından değil, tersine Fransa tarafından kuşatılmıştır. Çünkü Samsun-Sivas demiryolu, kendi ardından, Fransız çıkarlarını da Karadeniz kıyılarında egemen bir konuma getirmiştir. Karadeniz ile ilişkisi olan toprakta Fransızların güç kazanmaları Rusya için kabul edilir bir durum olmadığı gibi ilerisi için de tehlike oluşturabileceği söz konusudur. Çünkü Boğazların Rusya tarafından işgaliyle, Karadeniz, Bir Rus iç denizi durumuna gelecektir. Böyle olunca da bu denizde Avrupa büyük devletlerinin özel çıkarlar elde etmelerine göz yummak, Rus çıkarlarına uygun düşmeyecektir. Rusya, bugüne kadar yaptığı gibi bundan sonra da kendi sınırları içine girecek ülkeleri millileştirmek isteyecektir, oysa Rusya'ya komşu illerdeki Fransız çıkarları, yalnız işgal edilen toprağın en verimli biçimde işletilip sömürülmesine dayanacağı gibi, Fransız hükümeti, bu bölgeler halkına liberal bir sosyal düzen içinde tam bir özgürlük vermekten çekinmeyecektir. Bu durum ise, Rus hükümetinin çıkarlarına aykırı düşecektir. Fransız emellerinin, belirli ve sınırlı alanlar içinde kalmakla yetinmeyip, ülkenin içlerine kadar sızma yolunun tuttuğu, özellikle onlarla son kez yapılan görüşmelerde kendi toprak kazançlarını İran sınırlarına kadar genişletmeyi denemeye kalkışmalarından da anlaşılmıştır. Avrupa devletlerinin Türkiye'nin paylaşılması konusundaki tasarılarının gerçekleşmesi, ancak ve ancak bu geniş harekât alanında tek basına hareket gösteren Rus silahlı kuvvetlerinin zaferine bağlı olmuştur (Uğurlu, 2004:266-267).

Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'dan Petrograt'taki Fransız Büyükelçisi Paleolog'a gönderilen 26 Nisan 1916 tarihli ve 280 numaralı notada şunlar yazılmıştır: *İmparatorluk hükümeti Dışişleri bakanının 17 Mart 1916 ve 21 Mart 1916 tarihli muhtıralarına ek olarak zatı devletlerine sunmakla onur kazanırım ki, bir Arap devletinin ya da Birleşik Arap Devletlerinin kurulması ve Suriye, Kilikya, Irak toprağının kimlere ait olacağına belirlenmesiyle ilgili Fransa ile İngiltere arasında yapılan anlaşmanın tanınması konusunda özel temsilci M. George Picot ile yaptığım görüşme sonucunda, İmparatorluk hükümeti kendisine bildirilen esaslar çerçevesinde bu anlaşmayı, aşağıda sayılan koşulların sağlanması durumunda onaya hazır olduğunu bildirir:*

1. Rusya; Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon illerini, Karadeniz kıyısında Trabzon'un batısında belirlenecek bir noktaya kadar, katacaktır.

2. Muş ile Van ve Bitlis'in güneyine doğru Siirt, Dicle vadisi, Cezire-i İbni Ömer ve İmadiye'ye egemen bulunan dağların arasında kalan Kürdistan bölgesiyle Mergeyer toprağı Rusya'ya bırakılacak; Rusya da buna karşılık Aladağ ile Kayseri, Akdağ, Yıldız dağı, Zara, Eğin ve Harput arasındaki toprağın Fransa'nın olduğunu onaylayacaktır. Bundan başka Mergeyer bölgesinden başlayan Arap devletinin sınırını, Osmanlı toprağını İran topraklarından ayıran dağlar hattını izleyecektir.

Öte yandan Rus hükümeti, Rusya'ya bırakılan Osmanlı toprağında önceden Osmanlı hükümeti tarafından Fransızlara verilmiş olan demiryolu ve diğer ayrıcalıkların korunmasını kabul etmiştir. Petrograt'taki Fransız Büyükelçisi Paleolog'dan Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'a 26 Nisan 1916 tarihinde verilen cevabî muhtırada *Bugün bana gönderilen notayı aldığımı bildirmekle onur duyuyorum. Öte yandan Cumhuriyet hükümeti de, görüşme konusu olan anlaşmayı onayladığını zatı devletlerine bildirmek için beni görevlendirmiştir* (Uğurlu, 2004:271-273). Ancak Rusya Ekim 1917 ihtilali sonrası yayınlamış olduğu bildiri ve arkasından imzaladığı Brest Litovsk barış anlaşması ile geçici bir süre de olsa kendi kabuğuna çekilmiştir. Kısacası Rusya, Musul konusunda İngiltere'ye hiç zorluk çıkarmamıştır.

1.2.4. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Ortadoğu'da Almanya'nın yerini Amerika almıştır. Amerikan sermayesi daha savaş sırasında Türkiye'de malî şebeke ağını örmeye başlamıştır. Amerikan iş adamları güçlü rakiplerinin yokluğunu fırsat sayıp tüm ülkeye sağlamca yerleşmesini bilmişlerdir. Amerikan petrolü Rize ve neredeyse Batum'a kadar girmiştir. Amerikalılar özellikle temel üsleri haline getirdikleri Samsun limanına iyice yerleşmişlerdir. 1919 – 1921 yılları arasında Amerikan petrolü Anadolu pazarında tek satılıcı hakkına sahip olarak egemen olmuştur. Amerikan sermayesi sistemli bir biçimde Anadolu'nun petrol yataklarına yaklaşmış, ülkenin başlıca ulaştırma üslerine yerleşmiş ve hegemonyayı elinden koparıp almak amacıyla Fransa ile şiddetli bir rekabet yürütmüştür. Amerikalılar Anadolu ile birlikte gözlerini Mezopotamya ve Musul üzerinde gezdirmeye başlamıştır. Bu sebeple Amerika'yı kendine yeni bir rakip olarak gören İngiltere, çıldırtıcı, neredeyse ölümcül bir humma nöbeti geçirmeye başlamıştır. Genelde Ortadoğu, özelde Musul üzerindeki pazarlıklar böylece her geçen gün artmıştır (Sakin, 2007:108).

Amerikalıların Ortadoğu politikası, ekonomik imtiyazlar elde ederek demiryolu ve liman inşa etmek, ticareti geliştirmek ve biran önce petrol aramalarına başlamak esasına dayanmıştır (Aydın, 1995:14-15). Zira Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerika Birleşik Devletleri, petrolü stratejik bir mal olarak tanımlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri dış

politikası ile Amerika Birleşik Devletleri petrol çıkarları arasında kalıcı bir ortaklaşma ilişkisi mevcuttur. Yabancı petrol kaynaklarına erişebilirlik Amerika Birleşik Devletleri için defalarca bir güvenlik konusu olarak tanımlanmıştır (Sakin, 2007:108).

Her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri, zafersiz barış sloganıyla savaşa katıldıysa da bazı gizli emperyalist düşüncelere sahip olmuştur Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ulusal petrol kaynaklarının hızla tükenmekte olduğunun anlaşılması Amerika'da endişe oluşturmuştur. Bu durum, Amerika'nın ülke dışı petrol kaynaklarına yönelmesine sebep olmuştur. 31 Mayıs 1919'da tüm konsoloslardan, buldukları ülkelerin petrol ve bu petrol üzerindeki denetim ve gelişme durumlarını, petrol üretimine Amerika'nın karışabilme olanaklarını birer raporla bildirmeleri istenmiştir (Aybars, 1996:529). Birleşik Amerika Başkanı Wilson'un Ocak 1918'de ilân ettiği 14 noktadan 12.'si, Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak demiştir (Sakin, 2007:109). Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere arasında, petrol ve kapitülasyonların devamı konusunda sürdürülen yazışmalar Amerikan Ortadoğu politikasının ilkelerini kesin biçimde ve söyle yerleştirmiştir: Türkiye'den ayrılmış ve manda altına konulmuş ülkelerde açık kapı ilkesi, özel hakların devamının korunması, Amerika Birleşik Devletleri'nin haklarının sürdürülmesi, Amerika'nın resmî izni olmaksızın kapitülasyonların sona erdirilmesini tanımanın reddi⁴³⁰. Günümüzdeki olaylara bakıldığında Amerika'nın bugün de aynı gerekçelerle Ortadoğu'da bulunduğu görülmüştür.

Nitekim Başkan Wilson, Paris Barış Konferansı'nda prensiplerini unutmuş ve Türkiye'nin yağmalanmasına yardımcı olmuştur (Aybars, 1984:304-305). Çünkü ülke menfaatleri bunu gerektirmiştir.

17 Ocak 1921 tarihinde United Telegraph muhabiri, Mustafa Kemal ile bir röportaj yapmıştır. Bu röportajında muhabirin *Türk milliyetperverlerinin bir taraftan Amerika ve diğer taraftan İngiltere hakkındaki fikirleri nedir?* Sorusuna Mustafa Kemal, *Türkiye halkı Amerika'yı hayırhah ve insaniyetperver ve müdafî-i hürriyet vasıflarıyla tanır. Memleketimiz dâhilinde deruhte ettiğimiz medenî ve umranperverane mesaide Amerika menabiinden azami surette istifade etmeyi temenni ederiz. İngiltere'ye gelince milletimiz bu devletin emperyalist ve sömürgeci emellerini yadırgamıştır* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997:24) ifadeleriyle Amerika'nın o andaki durumu itibarıyla daha dostane olduğunu, İngiltere'nin ise gerek Musul Sorunu gerekse diğer meselelerdeki tavrını da düşünerek emperyalist ve sömürgeci emellerinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Ancak buradaki temel hedef Amerika Birleşik Devletleri'ni kazanarak İngiltere'ye karşı kullanmak olmuştur.

Neticede Büyük Güçler arasında cereyan eden mücadelede gizli savaşa sahne olan devlet Osmanlı ve özellikle onun Ortadoğu topraklarındaki Musul olmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı ile Almanya tasfiye edilmiş; İngiltere müttefik olmalarına rağmen Fransa ve Amerika'ya mükemmel bir diplomatik ders vererek her iki devleti de büyük oranda Ortadoğu'dan tasfiye etmiştir (Sakin, 2007:110).

1.2.5. Almanya

Sömürgecilikte geç kalmış ve dünyanın paylaşılmasından nasibini yani istediği payı alamamış Almanya, 19. yüzyılın sonlarına doğru gecikmiş ihtiraslarını tatmin etmek için Osmanlı Devleti topraklarından ise başlamayı uygun bulmuştur (Kodaman, 1991:18). Bu

düşünceden hareketle Alman emperyalizminin teorikçileri, Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın bir nüfuz bölgesi yapma konusunda birleşmişlerdir. Tasarı *Anadolu, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Arabistan sömürgeleştirilmelidir* şeklinde formüle edilmiştir. Almanya, Anadolu ve Mezopotamya'ya nüfuz etmek, Müslüman halkın bulunduğu İngiliz ve Rus sömürgelerini tehdit etmek için İslamiyet'ten ideolojik bir silâh olarak yararlanmayı bile düşünmüştür (Sakin, 2007:110).

Başka bir açıdan bu politikayı Berlin, Boğazlar, Bağdat, Basra hattı olarak hedef seçmiş ve bu hat üzerinde demiryollarını birleştirmeyi düşünmüştür. Almanya bu politikasıyla Balkanlarda, Anadolu'da, Irak ve Basra Körfezi'nde nihayet Hint Okyanusu'nda kısaca bütün Ortadoğu'da hem etkili ve güçlü hem de İngiltere'ye rakip olmayı tasarlamıştır (Kodaman, 1991:18). Bununla birlikte Almanya'nın Ortadoğu politikasının altında, Cermen imparatorluğunun Kayzeri II. Wilhelm'in kafasında Baltık Denizi'nden Basra Körfezi kıyılarına kadar yayılacak bir dünya imparatorluğu kurmak yatmıştır. Almanya, verimli Anadolu yaylası ve Musul ovalarını, yeni sanayileşmiş ekonomisini, hammadde kaynakları ve dışa satımı için pazar kapılarını açabilecek önemli bir bölge konumunda görmüştür (Akçora, 2004: 24). Zira Musul bölgesi, zengin petrol kaynaklarının yanında, ayrıca son derece verimli bir araziye de sahiptir. Dicle ve Fırat arasında kalan Mezopotamya ovası tarih boyunca medeniyetlere beşiklik etmiş, son derece zengin ve elverişli bir coğrafyadır. Nitekim Almanya 19. Yüzyılın son çeyreğinde Berlin-Bağdat demiryolu hattı projesini gündeme getirerek bu hammadde kaynaklarına bir an önce ulaşmak için gayret sarf etmiş, bu durum kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa'nın da bu yarışa katılmaları sonucunu doğurmuştur (Türkmen, 2003:6).

Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ticarî münasebetleri tam olarak 1880'ler sonrasındır. Robert Wönckhaus, Körfez bölgesine gelmiş ve Basra ve diğer yerlere şubeler açarak 1906'dan itibaren düzenli deniz ticaretine başlamıştır (Sakin, 2007:111). Almanya, Baltık Denizi'nde kıyısı olan bir ülkedir ama Rusya gibi o da bu denizi sömürge savaşında fazla kullanamamıştır. Bu durumda Almanya için en uygun yol Osmanlı Devleti'nin müttefiki olmaktır. Bu siyaset, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Alman dostluk ilişkilerinin yoğunlaşması sonucunu doğurmuştur (Sakin, 2007:111).

1889 yılında Kayzer Wilhelm'in İstanbul'a gelip Sultan Abdülhamid'i ziyaret etmesiyle Türklere Avrupa'nın büyük devletlerine karşı Almanya'yı koz olarak kullanma imkânı doğmuştur. Bu buluşmada Almanlara Berlin-Bağdat demiryolu hattının yapılması imtiyazı verilmiştir. Böylece Almanların Doğuya Doğru Politikası (Drang Nach Osten) Fransız ve İngiliz çıkarlarına karşı gelen bir imtiyaz olarak ortaya çıkmıştır (Melek, 1985:17-18). Bu proje ile Almanya, demir yolunu kullanarak kolayca Basra körfezine inecek ve buradan İngiltere'nin Uzak Doğu'ya giden yolunu kesmiş olacaktır. Çünkü Bağdat demiryolunun geçtiği bölge dünyanın en önemli bölgelerinden biridir. Basra Körfezine kadar Osmanlı topraklarını kontrol etme imkânı vermiştir (Sakin, 2007:111).

Almanya Bağdat demiryolu projesini yaparken çiftçiler ve uzmanlar yardımı ile bölgede tohum ıslahı, modern çiftlik çalışmaları ile halka yardımda bulunmuştur. Aynı zamanda bölgede ortaya çıkan zengin petrol yatakları da Alman ilgisini bölgeye iyice yoğunlaştırmıştır. Bu düşünceden hareketle 1905'te Musul'da danışmanlık kurmuşlardır (Sakin, 2007:112).

Almanların Haydarpaşa limanı imtiyazını almaları İstanbul'da gözü olan Rusya'yı, Bağdat demiryolu imtiyazını elde etmeleri de Irak'ı Hindistan'ın kapısı sayan İngiltere'yi kuşkulandırıp kızdırmıştır. Bunun sebebini İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim 21

Mayıs 1913'te Hükümetine gönderdiği uzun bir raporda açıklamıştır: *Burası gayet değerli iki kısmı kapsamaktadır: Avrupalı göçmenlere uygun olan Batı Anadolu yaylası ve pamuk ülkesi olarak parlak bir geleceğe doğru giden Orta Mezopotamya* (Bayur, 1998:71).

Almanya bu politikayı Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında uygulamaya çalışmış, ne var ki mağlup olduğu için başaramamıştır (Kodaman, 1991:18). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı 2. Ordu'sunun basında bulunan Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1917'de Muş şehrini tekrar ele geçirmiş ve Mayıs'ın sonunda Muş ve Bitlis illerini Ruslardan kurtarmıştır. Bu sayede Rusların bu bölgeden Mezopotamya ve Kuzey İran'la olan Türk bağlantı hatlarına ilerlemesi tehlikesi ortadan kalkmıştır. Bu aşamada Almanların akılları hâlâ Bağdat'tadır. Cemal Pasa önerilen Bağdat saldırısının iptal edilmesi gerektiği ve bütün uygun Türk kuvvetlerinin Kuzey Suriye'de toplanması, gerektiğinde diğer yerlere yönlendirilmesi konularında ısrar etmiştir. İzzet Pasa tarafından desteklenmesine rağmen, Cemal Paşa'nın önerisi Enver Paşa tarafından şu cümlelerle reddedilmiştir: *Genelkurmay Bağdat saldırısı üzerinde karar kılmıştır ve en iyi Alman General'i bu iş için görevlendirmiştir. Operasyondan vazgeçmek mantıklı değildir. Lütfen fikrimi değiştirmeye çalışarak vaktinizi boşa harcamayın* (British The National Archives; Cab- 1/30-24008). İşte bu şekilde Osmanlı devlet adamlarının dahi akıllarına girerek savaş sonrasında Musul'un Türkiye'de kalmasına çalışmıştır.

Çünkü ileride buradaki petrolün işletilmesi için Türkiye ile kolay anlaşabileceğini düşünmüştür. Almanya devleti resmen Türkiye'yi desteklemekten çekiniyor ise de Alman gazeteleri açıkça Türkiye'yi desteklemiş ve Musul Sorununun Milletler Cemiyeti'nde Türkiye aleyhine bir durum almasını Avrupa rezaleti olarak değerlendirmişler, ayrıca bu konudaki tavırlarından dolayı İngiltere'yi kınamışlardır (Yerlikaya, 1995:35).

1.3.Musul Pozisyonunun Uluslararası Perspektifler Açısından İncelenmesi

Irak'ta ilk petrol, çok sonraları, 15 Ekim 1927 yılında günde 95,000 varil petrol akıtan Baba Gurgur kuyusu ile çıkmış olmasına rağmen, bu petrol ise daha önce İran'da girişen İngilizler, biraz deneme-yanılma, biraz da ilgisi olacak tüm partilere değişik imtiyazlar tanıma yöntemi ile varlarını yoklarını Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru bu işe yatırdılar. Bu sayede petrol işine ellerini attılar ama bu arada Osmanlı Devleti'nin topraklarında, bir sürü Arap devletleri ve bir de İsrail Devleti doğmuş oldu.

Savaş sonlarına doğru, İngiltere Harp Kabinesi Sekreteri Sir Maurice Hankey, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a yazdığı bir mektupta, petrolün İngiltere için "birinci derecede önemli" olduğunu, ne olursa olsun Mezopotamya'da ki tabii kaynakların mutlaka kendilerinin olması gerektiğini yazmış (Boğut, 12) ve bunun üzerine de İngiliz ordusu Bağdat üzerine yürümüştür.

Yenidünya ekonomik düzeni için savaş sonrası politik ortamını hazırlamak amacı ile İngiltere önce 1915'te Mc Mahon-Mekke Emiri Hüseyin mektuplaşmasıyla bir Arap devleti kurma niyetini Filistin'i de içine katarak açıkladı. 1916'da Musul bölgesini gizli "Sykes-Picot Anlaşması" ile Fransa'ya verilmişken, (görünürde Osmanlı topraklarında bir Arap devleti ve İngiliz, Fransız sömürge alanları kurmak için), 1917'de Balfour mektubu ile Filistin topraklarında İsrail devleti kurulması niyetini açıklamış (Boğut,13), sonradan 1922 San Remo Antlaşması ile görünürde yine Filistin'de İsrail devletleri kurulması yazılırken, Musul bölgesini aniden kendi nüfuz bölgesine katarak, ince bir ayar yapmıştır. Ankara Hükümeti'nin mütareke imzalandıktan sonraki günlerde, yine ani bir askeri harekât yaparak, son anda

Musul bölgesini o zamanki sahibi Ankara Devleti'nden kapmıştı (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993:34).

Petrol ile ilgili durumları o zamanlar İngiltere Devleti bildiği gibi Ankara Hükümeti de biliyor, hem Lozan görüşmelerinde, hem de sonraki müzakerelerde, bu bölgedeki haklarının geri alınması için gayrette bulunuyordu. Rahatsızlık konusu olacak şey, o zamanki Türk Hükümetini, Ankara Antlaşması ile böyle bir hak kazandığı için takdir edersek, bunca yıldır Türkiye'yi idare eden bunca hükümet, bütçelerine bu kaynağı gösterdiği halde niye bir protesto veya mahkeme davası ile bu haklarını tescil ettirmemişlerdir. Irak devletinden her sene için üretim, faaliyet, royalty için bilgi talep edilebilir, paralar gelmeyince, mesela TPC antlaşmalarında gösterilen yerlerde dava açılabilirdi. Bu antlaşmalardan doğan haklar itibari ile Türkiye'nin muhatabı "TPC" değil, antlaşmayı karşılıklı imzaladığı Irak Devleti'dir.

İlerdeki politik sorunları ilk görenlerden biri, bu işleri oralarda ilk başlatan kişi, E. T. Lawrence olmuştur. Ortadoğu'nun petrol düzeni mimarı Gulbenkyan ise, politik düzen mimarlığını, kendine özel ideolojisi ile Hicaz'da, Emir Hüseyin ile Arap'ları Osmanlı devletine karşı ayaklandıran ünlü gizli İngiliz casusu E. T. Lawrence'dır. Lawrence, 22 Ağustos 1920 yılında, yani harpten hemen sonra, daha TPC, Ankara Antlaşmaları imzalanmadan, bu ileriye dönük görüşlerini "The Times" gazetesinde, bir yazı ile İngiliz halkına açıklamış ve İngiltere hükümetini sert bir şekilde yermiştir. İngiltere'nin daha o zamanlar, Osmanlı Devleti'nin zulmünden kurtarmak sebebiyle girdiği bu bölgeye, şiddet ve adaletsizliği ile başarısızlık içine düştüğünü, ölen bir milyon insan, harcanan bin milyon sterlin ile bölgeyi adaletli bir şekilde kontrol edemediğini hatta eski Osmanlı sisteminden bile çok başarısız olduklarını ve böylece ilerdeki seksen senenin Ortadoğu sorunları hakkındaki kehanetini o zamanda vermiştir (Boğut, 13).

Birinci Dünya Savaşı ile dünya ekonomik düzeni, kömür yerine petrolün enerji kaynağı olduğu yeni bir politik sistem yaratmak için, Osmanlı topraklarında, Gulbenkyan'ın cebindeki kırmızı kalem ile çizdiği bir harita üzerinde kararlaştırılmış, başlangıcında Alman-İngiliz menfaat birliği, savaş sonunda yenik Almanya yerine Fransa'ya ilaveten Musevi Marcus Samuel'in Hollanda-İngiliz firması Shell Oil ve "şeffaflık, açık kapı" bahanesi ile bu işe son anda ortak olan Rockefeller'in torunlarının Amerikan şirketleri ile bir ekonomik enerji düzeni kurulmuş, daha sonra Almanların bir kere daha kismetlerini deneyecekleri İkinci Dünya Savaşı'nı geçirmiştir. Ama bu olaylardan nerdeyse bir asır geçmiş olmasına rağmen Ortadoğu, dünyanın en büyük sorun merkezi olmuş, kurulan İsrail Devleti ile Arap devletleri ve bunlara ilaveten İran ile terörizm bin sene önce Selçuk Türklerine karşı icat eden Hasan Sabbah'ın intihar fedailerini teknikleri ile akıllara gelmeyecek şekilde ilerletmiştir.

Günümüz dünyasında ise çok uluslu sermayeler arasındaki rekabet, Irak savaşı bahanesiyle de ortaya çıkmıştır ki daha çok enerji bölgeleri üzerinde hâkimiyet kurma ve ileri teknoloji atılımları yaratma üzerinedir. Çünkü enerji, üretim sürecinin can damarını oluşturmaktadır.

Henüz güneş enerjisini depolama ve bu enerjiden yeterince yararlanmak için gerekli teknolojilerin geliştirilememiş olması, yüksek enerji yaratan soğuk füzyon çalışmalarının maliyetli ve tamamlanmamış çalışmalar olması, kömür, petrol, doğal gaz ve bor gibi tükenebilir enerjileri daha da önemli kılmaktadır. Nitekim British Petroleum'un (BP) her yıl geleneksel olarak yayınladığı 'Gözden Geçirilmiş İstatistiksel Dünya Enerji Yıllığı 2004'de küresel düzeyde yükselen petrol fiyatlarına rağmen, petrol talebinin 2003 yılında güçlü bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (Altıok, 12).

AB oluşumunun hedeflerinden biri Avrupa'daki devletlerin gönüllü olarak bağımsızlıklarını bir üst siyasi oluşuma devretmesi, yani, Avrupa Birleşik Devletlerini kurma projesidir. Diğeri ise, ABD'ye rakip bir ekonomik, politik ve toplumsal yapı oluşturarak, sermaye birikimini hızlandıracak güçlü endüstriler kurmaktır. Geçen elli yılda AB hedeflerinde ciddi adımlar atmış ve ABD'nin sanayileriyle rekabet edebilecek düzeyde endüstri kolları kurmada önemli ölçüde başarılı olmuştur. Bu bağlamda enerji kaynaklarına hâkim olarak, karşıt sermaye alanlarının can damarını elinde tutmak, ABD ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki hegemonya mücadelesinde önemli yer tutmaktadır. Nitekim AB'nin en güçlü iki devletinin Almanya ve Fransa'nın ABD'nin Irak'a saldırısına onay vermemesi bunu daha da anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin 11 Eylül olayını izleyen dönemde yürüttüğü "ebedi adalet" politikasının özünde, enerji alanları üzerinde mutlak denetim sağlayarak, nakliye yollarını güvence altına alma, Hazar ve Basra enerji havzalarını kontrol ederek, kapitalist dünyada AB ve diğer oluşumlar (Avrasya, Şanghay Beşlisi vb.) karşısında zayıflayan hegemonyasını güçlendirmek ve pekiştirmek olduğu da çok açık biçimde gözlenmektedir.

Silah sanayine talebin düşmesi, tekel konumunda olan silah sanayinin kâr hadlerini düşüreceği gibi, teknolojik gelişmeyi takip edemeyecek noktaya getirecektir. Bu da insansız savaş uçakları teknolojisi, daha iyi donanımlı uçak gemileri teknolojileri, toprağı delen güdümlü bombalar, yıldız savaşları vb. projeleriyle övünen ABD gibi dünyanın süper gücü olmaya soyunan devletlerin işine gelmeyecektir. Çünkü savaş sanayisi ürünlerinin, bazı istisnalar dışında tek alıcısı devletlerdir. Bu yüzden silah sanayini canlı tutmak için tek alıcı olan devlet ya da devletler savaş kararlarını çok kolaylıkla alabilir ve uygulayabilirler. Özellikle varlığını siyasi ve ekonomik hegemonya üzerine inşa etmeye çalışan ülkeler, sermaye birikim sürecinin kesintisiz sürmesini sağlamak ve hegemonyalarını kaybetmemek için saldırganlık dürtülerini daima harekete geçirecek konumda tutmak zorunluluğu hissedeceklerdir. Nitekim 11 Eylül saldırısı sonrasında Irak ve Afganistan'daki terörizmle mücadele kampanyası başlatan ABD'nin yaptığı savaşlar, silah sanayinde talep açısından son yirmi yılın en büyük patlamasını yaşatmış ve tek tüketicisi olan devletlere ileri teknoloji ürünü silah üreten firmaların, soğuk savaş döneminden 10 yıl sonra tekrar altın çağına geri dönmelerine neden olmuştur (Altıok, 12).

Sonuçta ABD'nin bütün uluslararası hukuk kurallarını ve kaidelerini hiçe sayarak ve kendini bütün dünyanın koruyucusu ilan ederek Irak'a saldırması ve akabinde bölgenin İngilizlerle paylaşılarak çokuluslu şirketlere ihalelere verilmesi, bu savaşın amacını ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Musul'un kaderinde, stratejik önemi yanında bölgede bulunan bol miktardaki petrol rezervleri etkili olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerikan emperyalizminin ilgi odağı haline gelen Mezopotamya bölgesi için sermaye çevreleri ve bunların yönlendirdiği devletlerarasında kıyasıya süren bir mücadele başlamıştır. Bu mücadelede, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sonrasında İngiltere ile Almanya karşı karşıya gelirken, savaş sırasında Fransa ve ABD de bu mücadeleye

dolaylı olarak katılmışlardır. Uluslararası bir sorun haline gelen Musul'a sahip olma mücadelesinde, İngiltere bölgede elde ettiği askeri avantajlarını kullanarak diğer devletlere karşı üstünlük sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca İngiltere sorunu kendi lehine çözümlenmeye çalışırken bölgenin petrolü ile ilgilenen büyük sermaye çevrelerine petrolden pay vermek suretiyle karşısına çıkan birçok engeli de aşmasını bilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncelerinde, Osmanlı-Amerika ilişkileri ilk Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey'in, 8 Eylül 1914 günü "Evening Star" gazetesinde yayınladığı ve o zaman Amerika'da ki Ermeni propagandası ile hakim olan görüşlere muhalefet olan olaylı yazısı, biraz da Amerika'ya Kızılderi ve Filipinler konularını kötü şekilde ima ettiği için, Eylül-Ekim 1914 arasında, gerek Amerikan Dışişleri Bakanı Lansing ve gerekse Başkan Wilson ile hararetli, büyük bir tartışmaya girmesine, Amerika ile karşılıklı çekilen notalar sonunda, 27 Eylül 1914' de devrin Başbakanı, Gulbenkyan ile % 20 hisse konusunda söz ile anlaşan Sait Halim Paşa'ya, bu ülkeyi terk etme haberini vermesiyle kesilmiştir. Savaş sırasında İstanbul'da Amerikan Elçiliği yapan Henry Morgenthau bu propaganda haberlerini körüklemiş ve Başkan Wilson, bilindiği gibi büyük bir Türk düşmanı kesilmiş (Şimşir, 1998:14), Sevr Antlaşması ile Türkiye üzerindeki niyetlerini ortaya çıkarmıştır

1920'lerde Lawrence'in fark ettiği hata, o zamanlardaki meşru görüş, yani Avrupa ve Arap ülkelerini "çağ dışı Osmanlı idaresinden kurtarma", onlara Batı değerlerinde insan hakları, medeniyet nimetleri getirmek için Osmanlı'ya karşı birleşme, savaşıma idi. Bu görüş, başını Lawrence'in çektiği casusluk hareketleri ile Hicaz'da başlamış, Bağdat'ta biten savaş ile başarılı olmuş, ama hemen daha o zamanda Lawrence'in fark ettiği gibi, yeni İngiliz idaresi hiçte Osmanlı idaresinden iyi olamamış, hatta Osmanlı'yı aratmış, haksızlık, rüşvet, dolandırıcılık ve şiddet bu bölgeye sanki hiç çıkamayacak şekilde girmiştir. Düşmanlık, ülkelerin kendi içinde, birbirlerine karşı, Türkiye'ye karşı ve dünyaya karşı gelişmiştir. Bu arada hâkimiyet, imparatorluklardan milli devletlere geçmiş, İngiltere'nin yerini, ideoloji devriminin lideri Amerika almıştır. Bununla beraber Huntington kararını vermiş, yenedünya platformu için medeniyetler savaşı olacağını bundan on sene kadar önce ilan etmiştir. Bu sefer kehanet savaştan hemen sonra değil ondan on sene önce ortaya çıktı. Şimdi benzer bir durum, bu Ortadoğu bölgesinin şiddet ve yeni unsuru "kitle öldürücü silahları" ile Irak'ta gündeme geldi

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına, Irak'ın Türkiye'den ayrılmasına sebep olan Lawrence savaştan hemen sonra durumu kavrayıp 1920 yılında kehanetini yapmış ve haklı çıkmıştır. Şimdiki savaştan ise, 10 sene önce, 1993 yılında, modern devrin en meşhur filozoflarından Huntington kehanetini yapmış, bilhassa medeniyetlerin arasındaki Türkiye'nin de dâhil olduğu blok için geleceğin çekişme ve savaş bölgesi olacağını ilan etmiştir.

Savaş sonrası Afganistan' in yeniden yapılanmasında maalesef tabii kaynaklar bir değer tutmadığından ve gelişmeyi finans edecek, ülkenin afyon, eroin gibi ürünleri de pek hukuki olmadığından Afganistan için bu durum çok daha zor. Ama Irak için durum böyle değildir. Irak, tabii kaynakları çok iyi bilinen, incelenmiş, hidrokarbon rezervleri en azından 120 milyar varil olan yüksek potansiyelli bir ülkedir.

Anadolu'da emperyalizme karşı verilen milli bağımsızlık mücadelesinin bir benzeri de Musul bölgesinde yaşayan ve kendilerini Türk vatandaşı olarak gören yöre halkı tarafından İngilizlere karşı verilmiştir. Musul'da başlayan bağımsızlık mücadelesi içinde bulunan tüm olumsuz şartlara rağmen Ankara Hükümeti tarafından desteklenmiştir. Anadolu topraklarının düşman işgalinden kurtarılmasını müteakiben Türkiye Musul'u kurtarmak amacıyla bir askeri

harekâtın hazırlıklarına girişmiştir. Ancak, Lozan'da görüşmelerin kesilme tehlikesinin belirmesi ve savaşın yeniden başlama ihtimalinin ortaya çıkması üzerine planlanan askeri harekât yapılamamıştır.

Musul sorunu Lozan'da gündeme geldiğinde Türkiye sorunun İngiltere ile Türkiye arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesi fikrini ortaya atarak karşısındaki rakip sayısını azaltmayı düşünmüştür. Bundan sonra iki devlet arasında 5 Haziran 1926 tarihine kadar devam edecek bir diplomasi savaşı başlamıştır. Lozan'da çözümlenemeyen Musul sorununun ikili görüşmelerde tarafların görüşlerinde ısrarı üzerine Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi İngiltere'nin kozlarını kuvvetlendirmiştir. Nitekim Cemiyetin oluşturduğu inceleme komisyonunun raporu Musul'u hukuken İngilizlere bırakmıştır. Bu rapor çerçevesinde Milletler Cemiyeti de Musul'u İngiltere'nin 25 yıl süreli mandaterliği kabulü şartıyla Irak'a bırakmıştır. Bu karara rağmen bölge üzerindeki iddiasını sürdüren Türkiye Şeyh Sait ayaklanması ile Musul üzerindeki hak iddiasını dayandırdığı tezin zayıfladığını anlayınca İngilizlerle anlaşma yolunu tercih etmiştir.

1932'de İngiltere'nin mandaterliğinin sona ermesi ve Irak'ın bağımsız bir devlet olması üzerine Türkiye, Musul petroleri üzerindeki haklarını korumak için Irak ile bir protokol imzalar. Varılan anlaşmaya göre Irak devleti, Musul petrol gelirlerinin % 10'unu Türkiye'ye ödemeye devam edecektir. İngiltere resmen Irak'tan çekilmiştir, ama fiilen ülke petrolünün önemi dolayısıyla ülkedeki faaliyetleri ve etkinliği her geçen gün daha da artmıştır. Irak'ta 1937 ile 1941 yılları arasında peş peşe tam yedi darbe olayı yaşanır. Kralları, Başbakanları, Genelkurmay Başkanlarını ve üst düzey yöneticileri hedef alan suikastlar gerçekleştirilir. Bu istikrarsız dönemde Türkiye, Musul petrollerinden hissesine düşen % 10 payı doğru dürüst alamaz. 1952 yılında taraflar arasında Irak'ta yapılan görüşmelerde Türkiye, petrolden alacağı pay karşılığı olarak 100 milyon İngiliz lirası alacağı olduğunu ileri sürmüştür. Bu alacağın tahsili hususunda bugüne kadar özel bir çalışma yapılmamakla birlikte eldeki bilgilere göre Türkiye, alacağını, tahsil edememiştir. 1958'de yapılan darbe sonucunda Kral Faysal, ailesi ve üst düzey yöneticilerin yataklarında parçalanması ve yönetimin el değiştirmesinden sonra Türkiye'nin petrol alacağı bir daha gündeme getirilmemiştir.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan her problemin Türkiye'nin merkezinde olduğu bir tarihî arka planı var. Irak'taki gelişmeler, tarihi bağların bugüne taşıdığı kaygılar yüzünden Türkiye'yi yakından ilgilendiriyor. Kuzey Irak'ta yeni siyasî oluşumlar ve her türlü bölünmenin doğuracağı tehlikeler Türkiye'nin kaygılarını artırıyor. Ülkemiz bu kaygıları duymakta haksız da değil. ABD'nin Irak'a müdahale gerekçesinin, ileri sürüldüğü gibi Saddam'ın elinde bulunduğu söylenen kitle imha silahlarının imha edilmesi değil, dünyanın en zengin ve kaliteli petrolüne sahip Irak topraklarının kontrolünü ele geçirmek olduğu artık tamamen biliniyor. Amerikan yönetiminin 110 ile 122 milyar varil olduğu tahmin edilen zengin Irak petrol rezervlerine sahip olma hususunda çok kararlı olduğu da gözleniyor.

Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulması, Türkiye için hiç arzu edilmeyecek bir gelişme olacaktır. Bu tehlikeyi önlemenin yolu, Irak'ın kaderi belirlenirken Türkiye'nin sözcüğü olmasıdır. Masaya oturtulduğunda Türkiye, Irak petrollerinden alamadığı yasal hakkı olan petrol payını ve nüfusları 3 milyonu bulan Irak Türklerinin siyasal, sosyal ve kültürel haklarını birer argüman olarak kullanabilir. Irak Türklerinin güçlü bir grup olarak bir takım haklara sahip olması, bölgeden Türkiye'ye yönelecek her türlü tehlikeyi önlemede önemli bir koz olacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi "savaş zarurî olmadıkça bir cinayettir." Ancak görünen o ki, Irak'ta yaşanan savaş, Türkiye'nin hayatî çıkarlarını tehdit etmektedir. Bundan dolayıdır ki Irak'ın sosyal ve siyasi yapısına Türkiye'nin müdahalesi kaçınılmazdır.

Evet, İkinci Dünya Savaşı sonucu yeniden yapılanmalarda Japonya ve Almanya'da kültür ve eğitim avantajları vardı ama kazanılması oldukça kolay olan bu petrol parası yoktu. Irak'ta ki mevcut idare neslinden ümit olmasa bile, bunlar emekli edilip, hayatlarının sonuna kadar rahat yaşamaları sağlanırken; yeni nesiller, bu paralar ile eğitilip, meslek sahibi yapılabilir, ülkelerine ve bölgelerinin daha iyi yapılanmasında yardımcı olabilirler. Özgürce, eski ve yeni fikirler ile eğitilmiş yeni beyinler, düşünceler alternatifler yaratıp, birbiriyle tartışarak, doğruyu bulmaya, asırlar boyunca olamayan düşünce, dini ve sosyal devrimleri bile gerçekleştirebilirler. Böylelikle çıktığı her ülkenin başına şimdiye kadar büyük dertler açmış olan ve yazımızın konusu olan kara petrol, bu sefer ömrünün sonuna geldiğinde Huntington'a inat, dünyaya büyük bir aydınlık getirmiş olur.

Sonuç olarak, tarihin böyle bir dönüm noktasında, Türkiye'nin eline, eski Osmanlı topraklarında, 1920'lerde olmayan fırsatlar, bu sefer 2000'lerde daha fazlasıyla geçmiş, Huntington'a bir kere daha inat, bu tarihi adaletsizliği, iyiye doğru değiştirmek için görev düşmüştür.

KAYNAKÇA:

- Akçora, Ergünöz (2004), Cumhuriyetten Günümüze Türk-İrak İlişkileri ve Türkmenler, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi İkinci Ortadoğu Semineri, C. I, Elâzığ Mayıs s. 24.
- Altıok, Metin "Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları Ve Türkiye", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, s.12, www.e-sosder.com Erişim: 25.4.2017
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; (1997), C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 29-30, 74-75.
- Aybars, Ergün (1984), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, s. 59
- Aybars, Ergün (1996), Ortadoğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye, Besinci Askerî Tarih Semineri Aydın, Ayhan (1995), Musul Meselesi (1900–1926), Turan Yayınları, İstanbul, s. 14.
- Bayar, Celal (1965), Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Gidiş, C. 1, Baha Matbaası, İstanbul, s. 92.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1995), Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTK Yayınları, Ankara, s. 162-163.
- Bayur, Hikmet (1998), XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, TTK, Ankara, s. 367.
- Bildirileri I, Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açından Türkiye, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara s. 521.
- Binark, İsmet (2001), Musul-Kerkük Bölgesi Hakkında, Kardeşlik, S. 9, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul Ocak-Mart, s. 16.
- Boğut, Şükrü "Musul Petrolleri ve Lawrence ile Huntington Arasında Bir Petropolik <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=90> Erişim 25.4.2017
- Budak, Mustafa (2004), Modern Ortadoğu'nun Kurulması Sürecinde Musul Vilâyeti, Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu Düzen mi?, Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoglu, TADAV Yayınları, İstanbul, s. 141.
- Can, Bilmez Bülent (2000), Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 179-180.

- Dogan, Cahit (1979), Petrol Meselemizin Dünü, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 3, İstanbul Aralık, s. 11
- Earle, Edward Mead, (2003), Bagdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903–1923), Çeviren: Nurer Uğurlu, Kasım Yargıcı, Örgün Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Gresh, Alain (1992), Dominique Vidal; Orta Dogu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na, Çeviren: Hamdi Türe, Alan Yayınları, İstanbul, s. 30.
- Gündüz, Hakkı (1997), Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Siyasî Durumu ve Jeopolitik Konumu, Besinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 211
- Karadağ, Raif (2004), Petrol Fırtınası, Emre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2004, s. 93
- Karadağ, Raif (2005), Şark Meselesi, Emre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s. 18-19.
- Kaymaz, İhsan Şerif (2003), Musul Sorunu, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 27-28.
- Keskin, Mustafa (1997), Emperyalizm ve Ön Asya, Besinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 305.
- Kırkpınar, Kenan (2004), Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922), Phoenix Yayınları, Ankara, s. 65.
- Kramers, J. H., (1997), Kerkük, İslam Ansiklopedisi, C. 6, MEB Yayınları, Eskişehir, s. 590.
- Kodaman, Bayram (1991), Ortadoğu, Körfez Krizi ve Türkiye, Türk Yurdu, C. 11, S. 389, Ankara Mart s. 18.
- Kültür Bakanlığı, (1994), Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919–1923, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 29–39.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1978), Türk-İngiliz İlişkileri (1919–1926), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 64.
- Melek, Kemal (1985), Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, s. 27-29.
- Minorsky, Vladimir (1998), Musul Sorunu, Çeviren: Salim Sahin, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.21.
- Olur, Nuri (1997), Sevr Antlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne Yansıtılma Çabaları Kapsamında Türkiye'yi Bölmeye Yönelik Faaliyetler, Besinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 52.
- Öke, Kemal (1992), İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu (1919), Boğaziçi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul
- Özcan, Mesut (2003), Sorunlu Miras Irak; Küre Yayınları, İstanbul,
- Sâbis, Ali İhsan (1991), Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi, C. 4, Nehir Yayınları, İstanbul, s.301-306.
- Sakin, Serdar, (2007), Türkiye'nin Jeopolitik Ve Jeostratejik Konumu Açısından Musul Sorunu, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri
- Saray, Mehmet (1995), Atatürk ve Türk Dünyası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 201.
- Say, Seyfi (1996), Ortadoğu Petrolünün Bölgenin Güvenliğine Etkileri, Danışman: Cengiz Okman, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, s. 25-26.
- Şimşir, Bilal (1998), Ambassador Ahmet Rüstem Bey Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, s.14
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1993), I.Dünya Savaşı'nda Irak'ın İngilizler Tarafından İşgali, Ankara, s.34

- Topur, Tuncer (2004), Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul
- Toynbee, Arnold (1971), Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu; Çeviren: Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, s. 297
- Türk İstiklâl Harbi I, (1999), Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 47.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Vekâleti, (1925), La Question De Mossoul; Belge Nu: 3, s. 8, İstanbul.
- Türkmen, Zekeriya (2003), Musul Meselesi Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922–1925), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara
- Uğurlu, Nurer (Yayına Hazırlayan) (2004), Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914–1917), Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Örgün Yayınları, İstanbul, s. 262–265.
- Yerlikaya, İlhan (1995), Yabancı Basında (1925) Musul-Kerkük Sorunu, Askerî Tarih Bülteni, Yıl: 20, S. 39, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Ağustos, s. 20.